

LUNDS UNIVERSITET

Socialhögskolan

Socialt arbete med drogmissbrukare

Vårterminen 2002

”Var skall du sova i natt?”

- HEMLÖSA KVINNORS VARDAG

Författare: Danuta Olsson

Sofia Fahgén

Handledare: Eva Johnsson

ABSTRACT

The purpose with our essay is to shed light on homeless women's vital conditions from two perspectives, the homeless women and different professionals whom in their profession deal with homeless women and their problems.

To obtain this we used the following questions:

- Under which vital conditions do the homeless women live and which survival strategies do they have?
- What kind of response do the homeless women get from authorities and the general public?
- In what way do the homeless women receive help to get out of their homelessness?

The methods we used were qualitative interviews with professionals and, of course, homeless women. We also took part of earlier research and literature. In this way we wanted to get a deeper and more detailed picture of the problem female homelessness.

Homeless women live a dangerous and exposed life, and violence and abuse is often daily experiences. Female homelessness has for a long time been a hidden problem, but during the last years it has been more observed.

Despite the fact that focus has landed more on this group of homeless people, we found that the women still have problems with receiving the appropriate help they need and ask for.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<u>FÖRORD</u>	4
<hr/>	
<u>1 INLEDNING</u>	5
<hr/>	
<u>1.1 PROBLEMFÖRMULERING</u>	5
<u>1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR</u>	6
<u>1.3 METOD OCH URVAL</u>	7
<u>1.3.1 STUDIENS UPPLÄGGNING</u>	7
<u>1.3.2 URVALSMETODER</u>	8
<u>1.3.3 REFLEKTIONER KRING INTERVJUER</u>	10
<u>1.3.4 RESULTATENS TILLFÖRLITLIGHET</u>	10
<u>1.3.5 ANALYS OCH TRANSKRIBERING AV INTERVJUER</u>	11
<u>1.3.6 ETISKA ÖVERVÄGANDEN</u>	12
<u>1.3.7 FAKTA OM INTERVJUPLATSER OCH INTERVJUPERSONER</u>	12
<u>Diakonicentralen i Lund</u>	12
<u>Rönbackens kvinnoboende i Malmö</u>	13
<u>Socialförvaltningen i Lund</u>	13
<u>Polisen i Lund</u>	13
<u>Eva</u>	13
<u>Maria</u>	13
<u>1.3.8 FORTSATT FRAMSTÄLLNING</u>	14
<u>2 BEGREPPET HEMLÖSHET</u>	14
<hr/>	
<u>3 TEORI</u>	17
<hr/>	
<u>3.1 STÄMPLINGSTEORI</u>	17
<u>3.2 UTANFÖRSKAP</u>	18
<u>4 TIDIGARE FORSKNING</u>	19
<hr/>	
<u>4.1 FORSKNING OM HEMLÖSA KVINNOR</u>	19
<u>4.1.1 HEMLÖSA KVINNOR, HUR MÅNGA OCH VILKA ÄR DE?</u>	20
<u>4.1.2 ORSAKER TILL HEMLÖSHET</u>	21
<u>4.2 LIVSVILLKOR</u>	22
<u>4.2.1 HEMLÖSA KVINNORS VARDAG</u>	23
<u>4.2.2 ÖVERLEVNADSSTRATEGIER</u>	23
<u>4.2.3 MODERSKAP</u>	25
<u>4.2.4 SOCIALA NÄTVERK</u>	26
<u>4.2.5 BEMÖTANDE</u>	27
<u>4.2.6 UTSATTHET</u>	29
<u>4.3 HJÄLPINSATSER</u>	29
<u>4.3.1 ÅTGÄRDER OCH KONTROLL</u>	30
<u>4.3.2 VÄGEN TILL EGET BOENDE</u>	31
<u>4.3.3 VAD BORDE MAN GÖRA</u>	32
<u>5 REDOVISNING AV EMPIRISK DATA</u>	32
<hr/>	

<u>5.1</u>	<u>LIVSVILLKOR</u>	33
<u>5.1.1</u>	<u>INTERVJUER MED HEMLÖSA KVINNOR</u>	33
	<u>EVA</u>	33
	<u>MARIA</u>	34
<u>5.1.2</u>	<u>INTERVJUER MED PROFESSIONELLA</u>	36
	<u>DIAKONICENTRALEN</u>	36
	<u>SOCIALFÖRVALTNINGEN I LUND</u>	36
	<u>POLISEN I LUND</u>	37
	<u>RÖNNBACKENS KVINNOBOENDE I MALMÖ</u>	37
<u>5.2</u>	<u>BEMÖTANDE</u>	37
<u>5.2.1</u>	<u>INTERVJUER MED HEMLÖSA KVINNOR</u>	38
	<u>EVA</u>	38
	<u>MARIA</u>	38
<u>5.2.2</u>	<u>INTERVJUER MED PROFESSIONELLA</u>	39
	<u>DIAKONICENTRALEN</u>	39
	<u>SOCIALFÖRVALTNINGEN I LUND</u>	39
	<u>POLISEN I LUND</u>	39
	<u>RÖNNBACKENS KVINNOBOENDE I MALMÖ</u>	40
<u>5.3</u>	<u>HJÄLPINSATSER</u>	40
<u>5.3.1</u>	<u>INTERVJUER MED HEMLÖSA KVINNOR</u>	40
	<u>EVA</u>	40
	<u>MARIA</u>	41
<u>5.3.2</u>	<u>INTERVJUER MED PROFESSIONELLA</u>	42
	<u>DIAKONICENTRALEN</u>	42
	<u>SOCIALFÖRVALTNINGEN I LUND</u>	42
	<u>POLISEN I LUND</u>	43
	<u>RÖNNBACKENS KVINNOBOENDE I MALMÖ</u>	43
<u>6</u>	<u>ANALYS</u>	44
<u>6.1</u>	<u>LIVSVILLKOR</u>	44
<u>6.2</u>	<u>BEMÖTANDE</u>	48
<u>6.3</u>	<u>HJÄLPINSATSER</u>	50
<u>7</u>	<u>SAMMANFATTNING OCH SLUTDISKUSSION</u>	53
<u>8</u>	<u>KÄLLFÖRTECKNING</u>	56
	<u>BILAGA 1</u>	58
	<u>BILAGA 2</u>	59

FÖRORD

Vi vill först och främst rikta ett stort tack till de hemlösa kvinnorna som har ställt upp på våra intervjuer. Utan deras goda vilja hade vi inte kunnat genomföra denna uppsats. Det krävs stort mod för att ställa upp och dela med sig av sitt livs historia, motgångar och drömmar som är en ytterst privat angelägenhet, till okända personer.

Vi vill även tacka andra personer som gjort detta arbete möjligt att ro i land. Tack till Anna Hasselberg på Rönbackens kvinnoboende i Malmö, Annika Lund på Diakonicentralen i Lund, Ingegerd Nilsson från Närpolisen i Lund och Kjell Håkansson på Socialförvaltningen i Lund.

Ett stort tack till personalen på Aluma i Lund och Malmö som har stått ut med att ha oss drällande där och som hjälpt oss att ”ragga” intervjupersoner.

Till sist vill vi tacka vår handledare Eva Johnsson som har tagit sig tid att läsa materialet, givit feedback, stöttat oss och hjälpt oss när frågetecken hopat sig.

1 INLEDNING

1.1 Problemformulering

Under våren 2000 skrev vi gemensamt en B-uppsats om hemlöshet. Ämnet har fångat vårt intresse och engagemang på ett bestående sätt. Genom detta arbete ville vi fördjupa oss ytterligare inom detta ämne. Utgångspunkten för våra studier och det som lade grunden till denna uppsats syfte och frågställningar, var de observationer och erfarenheter vi gjorde under arbetet med B-uppsatsen. Vi valde att skriva om den grupp hemlösa som under de sista åren allt mer väckt vårt intresse, nämligen de hemlösa kvinnorna, deras situation och livsvillkor.

För att kunna studera hemlösa kvinnors situation ansåg vi det viktigt att definiera vad begreppet hemlöshet står för och vilka som räknas som hemlösa. I begreppet hemlöshet lägger man olika innebörd beroende på vilken definition man väljer, och vilka grupper man fokuserar på. Ett problem är att många ser hemlöshet som ett problem som enbart kopplas till uteliggare och härbärgesboende. Men hemlöshet är mer komplicerat än så. Det kan bl.a. avse ett känslomässigt tillstånd, att man känner sig hemlös trots att man de facto har en bostad eller också en mer fysisk realitet, dvs. att individen är utan bostad. En bostad är en mer juridiskt objektiv dimension, däremot ett hem har en mer subjektiv omfattning och innebär mycket mer än bara tak över huvudet. Därför kan inte härbärg, hotell eller institutioner räknas som ett hem.

(SOU 2000:14, s. 18)

Hans Swärd påpekar att en människa kan vara hemlös utan att vara bostadslös, till exempel en person med eget kontrakt behöver inte uppleva bostaden som ett hem. En person som är bostadslös behöver inte uppfatta sig själv som hemlös, till exempel en uteliggare som funnit en plats som han/hon gjort till sitt hem. (Swärd, 1998:30)

Hemlösheten anses inte ha ökat de sista tio åren, men dess karaktär har ändrats genom att andelen kvinnor har blivit större än tidigare, och detta sker i ett välfärdssamhälle där utrotning av hemlöshet borde vara lika självklar som frånvaron av dödsstraff. (Rosengren, 2000:280)

Hemlösa kvinnor har under hela 1900-talet varit en osynlig grupp som inte uppmärksammats på samma sätt som de hemlösa männen. Kvinnorna har länge fått hålla tillgodo med de insatser

som står till buds, och som i grund och botten är utformade att passa hemlösa män. (Roxström, 1997:4)

Kvinnorna utgör idag ca en femtedel av det totala antalet hemlösa. Denna siffra är dock väldigt osäker då den kvinnliga hemlösheten till stora delar är ett dolt problem då kvinnor i mindre utsträckning hamnar i statistiken över antalet hemlösa. Detta delvis på grund av att de ofta löser sin boendesituation på andra sätt, exempelvis genom att bo hemma hos manliga, missbrukande vänner eller "torskar" (kunder) och betalar uppehållet med sin kropp. Kvinnornas situation skiljer sig från männens och kräver därför insatser anpassade till kvinnans utsatta situation. Många kvinnor är utsatta för psykiska, fysiska och sexuella övergrepp och hoten kommer inte sällan från de män de känner sig beroende av. (Roxström, 1997:4)

Enligt Socialstyrelsens undersökningsresultat är hemlösa kvinnor extremt utsatta. Kvinnorna döljer ofta sin situation längre än män och när de till slut kommer till socialtjänsten eller någon annan myndighet är deras problem ofta mycket stora. De söker hjälp för sent vilket gör det svårare för myndigheterna att hjälpa dem. Hemlösa kvinnor lever också ett mer utsatt liv än hemlösa män, då de ofta har en dålig social förankring. De har sällan nära kontakt med andra kvinnor och lever i hög utsträckning tillsammans med missbrukande utslagna män. Detta innebär att de ofta saknar ett fungerande socialt nätverk som kan hjälpa dem ut ur hemlösheten. (Socialstyrelsen, 1999:49)

Vi valde att studera de hemlösa kvinnornas sociala situation och livsvillkor. Bemötande av de som redan är hemlösa var av central betydelse då vi ställde oss frågan om detta kan påverka förutsättningarna för förändring och förbättring av hjälpinsatser och kvinnornas livssituation.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med vår uppsats är att belysa hemlösa kvinnors livsvillkor utifrån två perspektiv; de hemlösa kvinnornas och olika professionella, som i sin yrkesutövning kommer i kontakt med hemlösa kvinnor.

De frågeställningar vi använt oss av är:

- Vilka livsvillkor lever de hemlösa kvinnorna under och vilka överlevnadsstrategier har de?
- Vilket bemötande får de hemlösa kvinnorna av allmänheten och myndigheter?
- Vilken hjälp får de hemlösa kvinnorna för att komma ur hemlösheten?

1.3 Metod och urval

1.3.1 Studiens uppläggning

Det finns olika förfaringssätt att samla in data och detta sker antingen via kvantitativ eller via kvalitativ metod. Halvorsen (1992:79) anser att de metoder vi väljer beror på vilka av dessa som förser oss med de data som är mest relevant för våra frågeställningar. För att kunna besvara våra centrala frågeställningar har den kvalitativa metoden varit för oss den enda användbara metoden. I vårt arbete har vi strävat efter att beskriva och förstå ett socialt problem och få inblick i hemlösa kvinnors vardag. Vi har gjort kvalitativa intervjuer med två hemlösa kvinnor, en i Lund och en i Malmö. Vi har även gjort ett fältbesök hos en av dessa kvinnor.

Samma intervjuform har vi använt oss av när vi träffat fyra professionella personer som representerade olika instanser, nämligen Närpolisen i Lund, Socialförvaltningen i Lund, Diakoncentralen i Lund och Rönnbackens kvinnoboende i Malmö. Intervjuerna har skett med på förhand färdigställda intervjuguider som byggde på olika teman som i sin tur grundades på våra frågeställningar. Men genomförandet av intervjuer med de hemlösa kvinnorna har inte varit lika problemfritt som med de professionella personerna. Halvorsen (1992:103) anser att i vissa situationer kan det vara till fördel att använda sig av en ostrukturerad intervjumetod exempelvis när vi inte vill leda en intervjuperson i ett bestämt tankesätt utan låta de berätta fritt om sina upplevelser. Intervjuer med hemlösa kvinnor var just ett sådant tillfälle som motiverade valet av ostrukturerad intervju. Under dessa tillfällen har vi fått att anpassa oss till situationen och låtit kvinnorna berätta, och det kunde dröja länge innan lämplig situation uppstod så att vi kunde ställa någon fråga ur vår intervjuguide. Det har hänt att det under intervjuernas gång uppkommit nya frågor som vi ville få besvarade, för att förtydliga information eller eliminera eventuella missförstånd, men även för att få mer information om de fakta som framkommit under intervjun.

Halvorsen (1992:103) pekar på att man kan inte lita på sitt eget minne vid insamling av information genom ostrukturerade intervjuer. Därför har vi valt att spela in de på band.

Vi har fått tillåtelse av alla intervjupersoner att banda intervjuerna och det har vi gjort med fördel. Detta har vi sett som ovärderligt. Det hade varit en omöjlighet att anteckna med tanke på att flera av intervjuerna har varit långa, innehållit mycket information, eller, som i intervjuerna med de hemlösa kvinnorna, varit mycket känsloladdade och fyllda med detaljerade berättelser utan struktur.

Halvorsen (1992:67) betonar att val av studiens uppläggning styrs av syfte och frågeställningar. Uppläggningsen av våra studier är icke-experimentell. Valet av fallstudier motiverades av vårt syfte och det faktum att det var en begränsad, liten grupp som skulle undersökas.

Man skiljer mellan två olika typer av data, nämligen primär och sekundär data. (Halvorsen, 1992:72) De intervjuer som bygger på en kvalitativ metod och som vi har genomfört med både hemlösa kvinnor och professionella är våra primärdata. Våra sekundärdata bygger på data som redan har insamlats av andra forskare, tidningsartiklar, rapporter och utredningar.

1.3.2 Urvalsmetoder

Till en början undersökte vi hur mycket skrivet material det fanns inom ämnesområdet, samtidigt som vi ringde runt och beställde tid för intervjuer med professionella, representanter för olika instanser i Lund och Malmö. Urvalet är icke slumpmässigt och styrt. Halvorsen (1992:102) påpekar att man ska föredra denna urvalsmetod om de urval man ska göra är litet eller syftet är att få största möjliga karakteristiska innehåll i informationen. Vårt urval styrdes, angående de professionella, av kriterier såsom vilken roll de har gentemot hemlösa, hur länge de har arbetat med problematiken och på vilket sätt de kommer i kontakt med hemlösa kvinnor. Vi försökte välja ut de som hade mycket erfarenheter inom området hemlöshet, men som arbetar inom så olika verksamheter som möjligt. I vissa fall blev vi tipsade och hänvisade till personer som skulle ha mycket att bidra med, så valet av dessa intervjupersoner har delvis skett genom s.k. snöbollsurval. Enligt Halvorsen (1992:102) kan man med fördel använda snöbollseffekten för att komma i kontakt med de professionella som har kunskap inom ämnet och för att komma in i slutna miljöer. Detta var vårt motiv till att också välja denna urvalsmetod för att komma i kontakt med hemlösa kvinnor.

Från början hade vi tänkt begränsa vårt val av intervjupersoner till Lunds kommun, vilket snart visade sig svårt att genomföra. Detta berodde huvudsakligen på att det i Lund finns relativt få hemlösa kvinnor, svårigheten att komma i kontakt med de få som finns samt det faktum att de vi lyckades kontakta, inte ville ställa upp. Detta ledde till att vi tvingades utöka vårt geografiska undersökningsområde till att även inkludera Malmö.

Det var svårt att få till stånd intervjuer med hemlösa kvinnor. När idén om denna uppsats föddes hade vi hoppats på Lilla Kloster i Lund, en dagverksamhet för hemlösa där vi varit några gånger innan och lyckats knyta en del kontakter med både hemlösa och personal. Vi fick dock snart veta att verksamheten lagts ner vid årsskiftet och därmed försvann en möjlighet att rekrytera intervjupersoner. Av Annika Lund, undersökningens informant på Diakonicentralen, blev vi rekommenderade att besöka Alumas (hemlösas tidning) distributionslokal i Lund. På Aluma uppehöll vi oss en hel del vilket resulterat i att vi kom i kontakt med två hemlösa kvinnor som ville ställa upp på intervjuer.

Ambitionen var att vi skulle kunna göra medvetet strategiska urval där enheterna var så olika som möjligt, men det faktum att vi enbart lyckades intervju två hemlösa kvinnor gav inte mycket utrymme till medvetet styrt urval. Dock avgjorde slumpen att de två hemlösa kvinnorna och deras aktuella livssituation var ytterst olika.

Den korta tid vi haft för att samla in empirin omöjliggjorde att hitta flera informanter bland hemlösa kvinnor, vilket i sin tur försvårade möjligheten att få fram mer kunskap om hur hemlösa kvinnor lever. Vi har av olika faktorer, främst tidsfaktorn, tyvärr inte kunnat, även om vi gärna velat, uppehålla oss på härbärgat eller andra platser för att träffa hemlösa kvinnor och lära känna dem i deras miljö.

Vad det gäller litteratur visade det sig snabbt att det inte finns så mycket forskning och böcker inom området kvinnlig hemlöshet. Däremot en del rapporter, utredningar och artiklar som behandlar fenomenet.

1.3.3 Reflektioner kring intervjuer

Vad det gäller intervjuerna med hemlösa kvinnor anser vi att vi tack vare den ostrukturerade intervjuformen skapat ett intervjuklimat där kvinnorna fritt kunnat beskriva sina upplevelser och sin situation. Trots detta avslappnade samtalsklimat har vi hela vägen haft vårt syfte och våra frågeställningar i bakhuvudet, som en vägledning om vad vi ämnat ta reda på. Dock kan det faktum att intervjuerna ägde rum på kaféer, en miljö full av nyfikna kafégäster, haft en viss inverkan på i vilken grad kvinnorna var beredda att dela med sig av sitt privatliv.

Det fanns frågor vi aldrig ställde, då vi ansåg dem vara för känsliga, kanske till och med kränkande. Frågor som helt enkel kändes opassande under ett samtal främlingar emellan. Vi fick dock svar på dem ändå, bara genom att lyssna på kvinnornas berättelser.

Det kan också ha funnits andra faktorer som kan ha påverkat intervjuerna med hemlösa kvinnor. De två kvinnorna vi har intervjuat kan ha haft olika intresse av att kritisera sociala myndigheter, respektive visa tacksamhet mot sociala myndigheters insatser. En tänkbar anledning kan ha varit att de ville, enligt sin egen bedömning, tillfredsställa våra förväntningar. Dessutom kan man som intervjuperson aldrig försäkra sig om att den intervjuade ger all information personen besitter eller om den intervjuade ger en fullständigt sanningsenlig information.

I intervjuerna med representanter för olika myndigheter och organisationer kunde vi, tack vare våra färdiga teman, få svar på våra frågeställningar. Samtidigt gjorde vi det möjligt för intervjupersonerna att på ett friare sätt beskriva sina uppfattningar av hur situationen ser ut.

1.3.4 Resultatens tillförlitlighet

Det faktum att vi har fått till stånd enbart två intervjuer med hemlösa kvinnor kan väcka frågor om undersökningens tillförlitlighet. Men trots dessa relativt få undersökningsspersoner har vi kunnat konstatera en hög grad av överstämmelse mellan tidigare forskning och den empiri vi samlade in. Mycket av det vi har fått fram genom intervjuerna återspeglas i forskningen.

De professionella vi har valt att intervjua var de som vi ansåg hade långvariga erfarenheter med arbete inom området hemlöshet. Trots detta uppfattade vi en del av informationen från dessa personer som långt ifrån saklig utan enbart byggd på spekulationer från deras sida.

Vad det gäller den kvalitativa intervjuformen för övrigt föreligger alltid en risk att personliga åsikter och ställningstagande färgar både frågorna och svaren en aning. Både vi och de intervjuade personerna har värderingar och åsikter som förefaller vara omöjliga att lägga åt sidan bara under intervjutillfället, vilket kan påverka den insamlade informationens trovärdighet.

1.3.5 Analys och transkribering av intervjuer

Alla intervjuer som genomfördes har vi bandat. Vid transkribering av intervjuerna har vi delvis återgett ordagrant, delvis omvandlat till skriftspråk och delvis sammanfattat det som var inspelat. De olika tillvägagångssätten berodde på intervjuernas innehåll och karaktär samt hur relevanta vi uppfattade att svaren var utifrån vårt syfte och våra frågeställningar. Det utskrivna materialet har vi sedan sammanställt var för sig.

Intervjuerna med hemlösa kvinnor och professionella redovisas enligt de teman som grundades på frågeställningarna och som vi använt oss av i intervjuguiden (se bilaga 1 och 2). Under fältbesöket hos en av de hemlösa kvinnorna spelades samtalen inte in på band utan upplevelsen skrev vi från minnet och använde som ett komplement till den inspelade intervjun.

Vårt intervjumaterial blev mycket omfattande och intervjuerna med de hemlösa kvinnorna upplevde vi som mycket känsloladdade. Detta försvårade till en början bearbetning och analys av materialet. Den empati och sympati vi kände med kvinnorna bidrog till att vi hade svårt att få distans till den information vi fick, en distans nödvändig för att kunna bearbeta och analysera empirisk data utifrån uppsatsens syfte och frågeställningar. Efter en period präglad av en pendling mellan närhet och distans till intervjuerna lyckades vi dock hitta ett förhållningssätt som möjliggjorde färdigställandet av bearbetning och analys. Vi lyfte fram det vi såg som intressant och relevant utifrån uppsatsens syfte. Frågeställningarna använde vi för att sortera insamlad data och presentera den under rubriker som bygger på våra teman; livsvillkor, bemötande och hjälpinsatser. Under analysfasen jämförde vi intervjuerna med tidigare forskning. Även analysen bygger på våra tre teman och belyses av citat från intervjupersonerna.

1.3.6 Etiska överväganden

Inom det humanistisk-samhällsvetenskapliga området har man utarbetat en rad etiska principer för datainsamling. Man lägger stora vikt vid att intervjupersoner skall informeras om syftet med studien och att deltagande är frivilligt. (Halvorsen,1992:61)

De professionella vi har intervjuat har blivit informerade om syftet med intervjuerna och våra studier samt hur dessa skulle användas, och personerna accepterade att medverka. Dessa data presenteras med intervjupersonens namn och titel.

Som intervjuare kan man möta en del etiska problem. Det kan handla om att få tillgång till information som kan vara känslig och, som i detta fall med hemlösa kvinnor, göra intervjupersonen sårbar. Dessutom kan det handla om hur man som intervjuare skriver ut, tolkar och presenterar samlade data. Halvorsen (1992:64) ser just användning och förmedling av forskningsmaterial som ett stort etiskt problem. Han menar att oavsett intention är det närmast omöjligt att förhålla sig neutral till insamlade data och våra värderingar påverkar tolkningen och presentationen av det empiriska materialet. Väl medvetna om att våra personliga åsikter påverkar både valet, utformning och tolkning av resultatet gav vi oss in i arbetet med intentionen att vara så objektiva så möjligt.

För att motverka att våra intervjupersoner skulle behöva känna sig sårbara eller utlämnade var vi mycket tydliga i att informera dem om anonymitet och om hur information kommer att användas och spridas samt om syftet med våra studier, vilket kan ha varit förklaringen till att de så villigt och obehindrat, som vi upplevde det, delade med sig av sina livshistorier.

1.3.7 Fakta om intervjuplatser och intervjupersoner

Diakonicentralen i Lund

Vi har intervjuat Annika Lund, socionom som har arbetat på Diakonicentralen sedan 1998. Diakonicentralen utför socialt arbete i Svenska Kyrkans regi. På Diakonicentralen har de hemlösa en träffpunkt. Där finns ett kafé dit de hemlösa kommer för att äta frukost och middag. Dessutom tillhandahåller Diakonicentralen fyra krislägenheter som ett tillfälligt boende för hemlösa. Ytterligare en verksamhet som är knuten till Diakonicentralen, men som enbart riktar sig till kvinnor, är Kvinnohuset. Här erbjuder man både samtal och arbetsträning för hemlösa kvinnor.

Rönbackens kvinnoboende i Malmö

Vi kontaktade Rönbackens kvinnoboende i Malmö och intervjuade Anna Hasselberg, som är platschef och har jobbat där sedan verksamheten startades för fyra år sedan.

Villkoret för att bo där är att man är kvinna, hemlös och har missbruks- eller sociala problem. Verksamheten drivs på uppdrag av Malmö kommun. Kvinnorna bor där olika länge, allt från några timmar till några år.

Socialförvaltningen i Lund

Vi genomförde en intervju med Kjell Håkansson på socialförvaltningen i Lund då Kjell är en person med rykte om sig att veta mycket om hemlöshet och hemlösa människor. Han arbetar med boendefrågor bl.a. för människor som riskerar att hamna eller har hamnat i hemlöshet.

Detta har han gjort i snart 18 år.

Polisen i Lund

Av socialförvaltningen i Lund blev vi hänvisade till polisen, som man ansåg hade kontakter och kunskaper om hemlösa i Lund. Vi besökte polisstationen i centrum för en intervju med Ingegerd Nilsson som arbetar som närpolis i centrum. Ingegerd har långvarig erfarenhet av arbete som närpolis. Under de många yrkesåren har hon kommit i kontakt med många av Lunds hemlösa, allt från uteliggare, härbärgesboende och till de som bor tillfälligt hos bekanta eller vänner.

Eva

Eva är en kvinna på 39 år som varit akut bostadslös i sex år. Sitt missbruk inledde Eva redan som 12-åring då hennes farbror, som sysslade med amfetaminaffärer, använde henne till att testa amfetaminets kvalitet på. Eva kommer från en, som hon själv uttrycker det, finare familj. Så länge hennes far fanns i livet hade hon det gott ställt och behövde inte leva ett sådant liv som hon lever nu, med hemlöshet och prostitution.

Maria

Maria är en 46-årig kvinna som bor på ett boende för manliga och kvinnliga psykiskt sjuka missbrukare. Maria är född och uppvuxen i en annan större svensk stad. När hon var tre år

separerade hennes föräldrar. Redan som 9-10 åring började hon sniffa kontaktlim och gick sedan över till tinner, öl, hasch och vid 14-års ålder amfetamin. Till Lund kom Maria för 10 år sedan, på grund av en man hon förälskade sig i på ett behandlingshem.

1.3.8 Fortsatt framställning

Vidare i vår uppsats inleder vi med ett teorikapitel bestående av en presentation av, för vårt valda ämnesområde, relevanta begrepp nämligen begreppet hemlöshet för att i senare kapitel belysa stämplingsteorin samt utanförskap. Därefter följer ett kapitel som behandlar tidigare forskning inom området hemlösa kvinnor. Kapitlet innehåller information om antal hemlösa kvinnor, vilka de är och orsaker till hemlösheten, för att sedan belysa kvinnornas livsvillkor, deras utsatthet samt vilken hjälp de får och vilken hjälp de borde få. I nästa kapitel redovisar vi vårt empiriska material i form av sammanfattade intervjuer följt av en analys av presenterad data. Till slut rundar vi av uppsatsen med en slutdiskussion.

2 BEGREPPET HEMLÖSHET

I detta kapitel kommer vi att belysa innebörden av begreppet hemlöshet.

Det råder ofta en begreppsförvirring i diskussionen om hemlösa och hemlöshet. Vad är hemlöshet och vilka människor räknas som hemlösa? Vilka personer/grupper man talar om avgörs av vilken definition man väljer att använda. När gemene man talar om hemlösa tänker han mest troligt på utslagna, smutsiga och trasiga människor som lever i yttersta misär. Denna bild är förvisso sann men ofullständig och täcker endast en liten del av "fenomenet" hemlöshet. Hemlöshet som begrepp innefattar mycket mer än så.

Socialstyrelsen använder sig av följande definition i sina undersökningar 1999: *Som hemlös räknas person som saknar egen eller förhyrd bostad och som inte bor i något stadigvarande inneboendeförhållande eller andrahandsboende samt är hänvisad till tillfälliga boendialternativ eller är uteliggare. Person som är inskriven på kriminalvårdsanstalt eller institution inom socialtjänst, SiS eller sjukvård räknas om han/hon planeras skrivas ut inom tre månader efter mätveckan men ännu inte har någon bostad ordnad. Som*

hemlös räknas också person som tillfälligt bor hos bekanta, om han/hon på grund av bostadslöshet varit i kontakt med den uppgiftslämnande myndigheten/organisationen under mätveckan. (Socialstyrelsen, 1999:20)

Denna definition lämnar vissa frågetecken efter sig. Är den arbetslösa ungdomen som ”tvingas” bo kvar i föräldrahemmet eller flyttar runt bland kompisar, hemlös? Kvinnan som tvingas bo kvar hos en man mot sin vilja för att hon är ekonomiskt beroende av denne, är hon hemlös? Och hur är det med flyktingfamiljen som under flera års tid lever på en flyktingförläggning i väntan på uppehållstillstånd? Dessa människor har visserligen tak över huvudet, men detta behöver inte innebära att de inte upplever sig som hemlösa. (SOU, 2000:14, s. 18)

En annan definition av hemlös är FEANTSA´s (Fédération Européenne d'Associations Nationales Travaillant avec les Sans Abris) som användes när organisationen gjorde en inventering av institutioner inom EU som arbetade med hemlösa.

En hemlös person är någon som, efter att ha förlorat eller lämnat sitt husrum, inte kan lösa de problem som hänger samman därmed och som söker och mottager hjälp från sociala eller frivilliga verksamheter (Christophs, 1997, författarens översättning).

Denna definition begränsas till dem som vänder sig till socialförvaltningen eller frivilliga organisationer för att få hjälp med sin situation, men hur är det med dem som av en eller annan anledning avstår från den samhällsliga hjälp som finns att få?

Dessa två definitioner illustrerar hur svårt det kan vara att jämföra en undersökning med en annan, då definitionerna varierar med syftet och perspektivet för undersökningen.

I hemlöshetsundersökningar som gjorts de senaste trettio åren har man använt sig av i huvudsak två begrepp, nämligen bostadslös och hemlös. Ingrid Sahlin har funnit tre olika sätt att relatera begreppen till varandra. I det första ses hemlöshet som en del av bostadslösheten, d.v.s. en liten del av de bostadslösa ses som hemlösa. Enligt detta synsätt kan människor vara bostadslösa utan att uppfatta sig som hemlösa, (t.ex. studenten som är hänvisad till tillfälliga boendalternativ men som ser föräldrahemmet som sitt ”riktiga” hem). Hemlöshet ses som ett

delkulturellt begrepp där missbruk, kriminalitet och avvikande beteende är främsta orsaken till bostadslöshet.

I det andra fallet ses bostadslösheten som en del av hemlösheten, d.v.s. att en människa kan uppleva sig som hemlös trots att denne har en bostad, (t.ex. flyktingen som har svårt att aklimatisera sig i det nya landet och saknar sitt hemland).

Det tredje fallet ser hemlöshet och bostadslöshet som två skilda företeelser.

Hemlöshetsbegreppet är knutet till ett känslomässigt tillstånd, vilket innebär välbefinnande, känslor och sociala band. Bostadslösheten är knuten till det rent fysiska, att sakna eget kontrakt, lägenhet eller boplat. Enligt detta synsätt kan man vara hemlös utan att vara bostadslös, eller bostadslös utan att uppfatta sig som hemlös. (Svärd, 1998)

Studier av hemlöshet visar att många kvinnor bara är hemlösa korta perioder. Hur förklarar man då att vissa kvinnor är hemlösa under lång tid? Svärd hänvisar till Timmer, Eitzen och Talley som menar att det, medvetet eller omedvetet, skapas en klassindelning av de hemlösa. De **“ofrivilliga hemlösa”** betraktas av socialarbetare och härbärgespåpersonal som legitimt hemlösa, offer för ett händelseförlopp de själva inte kan råda över. Det kan handla om t ex en kvinna med barn som flyr från en våldsam man. Dessa får sympati och hjälp och behöver sällan stanna kvar i hemlöshet särskilt länge. De **“frivilligt hemlösa”** får själva bära skulden och omgivningen anser att de själva skapat sin hemlöshet. Det kan gälla missbrukare, prostituerade eller kvinnor som trots omgivningens varningar bor ihop med män som anses olämpliga. Dessa kvinnor har svårare att få hjälp om de trots myndigheternas önskingar och fortsätter med sitt beteende trots att de ofta ställs inför samma problem som de ofrivilligt hemlösa kvinnorna. (Svärd, 1998:158)

Hans Svärd refererar i sin bok till Ingrid Sahlin som menar att även forskningsperspektiven är beroende av hur hemlösheten definieras, och skiljer på två typer av definitioner, asocialitetsfokuserade och bostadsfokuserade. De asocialitetsfokuserade definitionerna bygger på individuella förklaringsmodeller och utgår från att hemlöshet beror på personliga svagheter, psykisk eller fysisk ohälsa, missbruk eller dålig moral. De bostadsfokuserade definitionerna utgår från strukturella förklaringsmodeller och förklarar hemlöshet som en konsekvens av tillgången på bostäder, bostadspolitiska regleringar, arbetslöshet, brister i socialpolitiken osv. Det är främst

de asocialitetsfokuserade definitionerna som används i beskrivningar av hemlösa individer och deras leverne. (Svärd, 1998:30)

Vi har i vårt arbete valt att använda oss av begreppet hemlös i ett vidare perspektiv avseende allt ifrån uteliggare till bostadslösa i rent materiell bemärkelse, d.v.s. personer som saknar ett förstahandskontrakt på lägenheten. De hemlösa kvinnor vi har intervjuat tillhörde båda kategorierna hemlösa. En av dem har varit hemlös i sex år, under vilka hon har varit uteliggare i flera omgångar. Däremot har den andra av de intervjuade klarat sig undan ett liv som uteliggare. Hon har istället bott hos olika män och bor för närvarande på en institution. Det faktum att våra intervjupersoner, trots att båda är hemlösa, befinner sig i så olika situationer motiverar en vidare användning av begreppet hemlös.

3 TEORI

I detta kapitel kommer vi att ta upp utanförskap och stämplingsteori relaterade till hemlöshet.

3.1 Stämplingsteori

Ted Goldberg (1993) hänvisar till Charles H Cooleys uppfattning om avvikande beteende nämligen att det i grunden är en social företeelse, d v s den existerar endast i relationen mellan en person och de övriga i en grupp. Om avvikelsen utgörs av en fysisk eller psykisk egenskap gör den det för att den utgör ett hinder för en normal social karriär. Stämplingsteori är ett sätt att tillämpa ett "symboliskt interaktionistiskt" tänkande på "avvikande beteende". Man använder begreppet karriär för att beskriva en process som börjar i det förflutna och fortsätter förbi dagens situation in i framtiden. En människas sätt att bete sig uppkommer inte över en natt utan utvecklas under hela individens livstid. Oavsett om livet följer en positiv eller negativ karriär går individen igenom en serie stadier, där de senare bygger vidare på de tidigare. (Goldberg, 1993:129)

Vad är då avvikande beteende och inte? Detta är ingenting som kan fastställas utifrån objektiva kriterier. Inget beteende är avvikande i sig självt, utan vad som bedöms som avvikande beror på andra människors responser på beteendet. Ett beteende som är ett regelbrott vid ett

tillfälle kan vara helt rätt vid ett annat. Det kan vara ett brott när det begås av en person men inte av en annan. Kort kan man säga att om ett beteende skall tolkas som avvikande eller inte beror delvis på själva handlingen och delvis på hur andra människor reagerar. (Goldberg, 1993:131)

Ett avgörande steg mot uppbyggandet av ett stabilt mönster av avvikande beteende är erfarenheten av att ertappas och offentligt stämplas som avvikare. Detta medför viktiga konsekvenser för individens möjligheter att delta i samhällslivet och för individens självbild. Åtgärder som "tvingar" en grupp att uteslutande umgås i en miljö som bekräftar deras utanförskap bidrar snarare till fortsatt avvikelse än till ett mer "normalt" beteende. (Goldberg, 1993:132)

Självbilden är individens uppfattning om sig själv i relation till samhällets människoideal. Goldbergs uppfattning är att människor föds utan någon självbild alls, och att denna sedan grundas och modifieras genom relationen till andra människor. Signifikanta andra spelar en viktig roll i skapandet och upprätthållandet av individens självbild. Föräldrarna (eller de personer som uppfostrar barnet) är individens första och viktigaste signifikanta andra. Det är genom dem som barnet börjar forma sin självbild. En person med en negativ självbild har genom sina signifikanta andra fått lära sig att hon stämmer dåligt överens med samhällets ideal om hur en människa bör vara. Stämplingen är en process bestående av upprepade negativa reaktioner från signifikanta andra som sammantaget resulterar i att individen omdefinierar sin självbild till att bli mer negativ än den dittills varit. Denna process tar lång tid och det krävs mer än några enstaka dramatiska händelser för att förändra en persons självbild. (Goldberg, 1993:136)

3.2 Utanförskap

Thörn (2000) tar upp begreppet utanförskap i samband med hemlöshet. Hennes studier bygger på intervjuer med sju kvinnor som är eller har varit utan bostad; uteliggare, boende på härberge och de som bodde tillfälligt hos bekanta. (s. 233)

En person som står utanför gemenskapen, som inte följer majoritetens regler, ses ofta som någon med ett avvikande beteende. Detta kan leda till att personen får en stigmatiserad identi-

tet. Hemlösa hör till den grupp som längre betraktats som annorlunda, dem som inte riktigt passar in. Det paradoxala i stigmatiseringen av hemlösa är att det inte är deras beteende som gör dem till avvikare utan det faktum att de bryter mot våra vardagliga konventioner över vad man får och inte får göra på offentliga platser, detta genom att de saknar ett hem. Paradoxalt är också det faktum att samtidigt som hemlöshet har blivit en symbol för utanförskap, har samhället mobiliserat en mängd strategier för att kontrollera detta fenomen. Hemlösa lever i en situation präglad av en motsägelse. De befinner sig utanför samhället, stämplade som annorlunda och dem som inte passar in i gemenskapen. Samtidigt upplever de att de lever innanför samhället då detta övervakar och kontrollerar dem. (Thörn, 2000:235)

Hemlösa kvinnor drabbas, enligt flera forskare inom hemlöshet, av stigmatiserande identitet på ett annat sätt än männen då kvinnor ur ett historiskt perspektiv i högre grad varit symbol för hem och familj. Thörn (2000) refererar till S. Goldens (1992) forskning som pekar på att hemlösa kvinnors utanförskap är dubbelt, dels genom att de inte har något hem, dels genom att de bryter mot den traditionella kvinnorollen. (s. 236)

Utanförskap betecknar ofta erfarenheten av att bli stämplad som avvikare. Därför är utanförskap inte enbart en fråga om hemlöshet utan en fråga om hur man blir definierad och hur man sedan ser på sig själv i relation till omgivningen. (Thörn, 2000:237)

4 TIDIGARE FORSKNING

I detta kapitel kommer vi att presentera en del forskningsresultat om hemlösa kvinnor, deras livsvillkor och hjälpinsatser vilket är resultatet av vår informationsinsamling grundad på tidigare gjord forskning inom området. Forskningen är resultat av studier av kvinnor utan bostad. Med beteckning utan bostad menar man kvinnor som har instabila boendeförhållande; de som pendlar mellan olika typer av institutioner eller jourboende, tillfälliga nätter hos någon bekant och periodvis utan någonstans att bo alls.

4.1 Forskning om hemlösa kvinnor

4.1.1 Hemlösa kvinnor, hur många och vilka är de?

Man anser att det finns ca 8.500 hemlösa människor i Sverige, siffror som bygger på Socialstyrelsens undersökning från år 2000. Siffrorna anses vara bara toppen på ett isberg och mätningarna säger ingenting om de som periodvis och återkommande är hemlösa. Andelen hemlösa kvinnor har ökat markant under 90-talet och uppgår till

21 % av det totala antalet hemlösa enligt Socialstyrelsens senaste nationella kartläggning.

Denna ökning kan ev förklaras med den ökade tillgången på härbärgesplatser som vänder sig till just hemlösa kvinnor. I denna utredning (SOU, 2000:14) refererar man till statsvetaren Nils Hertting (2000, s 13-14) som benämner detta politik-statistik-paradoxen, vilket innebär att antalet hemlösa ökar ju mer insatser som görs för hemlösa d v s dessa människor blir mer synliga i och med att de besöker de ökande antalet härbärgesplatser och liknande som finns. (SOU, 2000:139)

Det finns dock skäl att misstänka att kvinnor i mindre utsträckning förekommer i kartläggningen av hemlösa då de ofta bor tillfälligt hos män och på så vis inte kommer med i undersökningen trots sina bostadsproblem. Detta skulle innebära att antalet hemlösa kvinnor är fler än man tror. (Socialstyrelsen, 1999:48)

Totalt fanns år 1999 1182 uteliggare eller härbärgesboende bland de hemlösa och av dessa utgjorde kvinnorna 17%. (Socialstyrelsen, 1999:53)

Rosengren (2000) refererar till Ågren m.fl. (1997) som presenterar resultat av undersökning vilken pekar på att majoriteten av de hemlösa är narkotika eller alkoholmissbrukare och att nästan hälften har psykiska problem. Men lång ifrån alla hemlösa kvinnor är missbrukare, anser Rosengren och betonar att en del av de hemlösa kvinnorna hamnar i hemlöshet pga. andra orsaker; fattigdom, misshandel, förföljelse eller andra orsaker. (s. 258)

Uteliggarna tillhör en minoritet av de hemlösa. Majoriteten består istället av människor som antingen är tillfälligt hemlösa eller som under oregelbundet återkommande perioder går in och ut ur hemlösheten till följd av en svag position på arbetsmarknaden. De är ofta utslagna från

såväl arbetsmarknaden som bostadsmarknaden. Hemlösa är dock ingen homogen grupp med några gemensamma egenskaper eller en gemensam problembild i övrigt. (SOU, 2000:18)

Forskare förefaller vara överens om att det är annorlunda att vara hemlös kvinna än att vara hemlös man. Av tradition är hemmet kvinnans sfär, och många kvinnor upplever mer skam än männen över att vara hemlös. Dessutom är många kvinnor rädda för att sova utomhus eller på härbärgen. (Swärd, 1998:159)

Generellt är de hemlösa kvinnorna yngre än männen, har ofta sammanlevt eller sammanlever med missbrukande män och har ofta en besvärligare ekonomisk situation än männen. Dessutom är psykisk sjukdom vanligare bland kvinnorna. Att kvinnorna är yngre kan bero på att de debuterar som hemlösa i yngre ålder än män. Det kan också bero på att de i regel stannar kvar i hemlöshet kortare tid än männen gör. (Socialstyrelsen, 1999:49)

4.1.2 Orsaker till hemlöshet

Vi kan således konstatera att det är skillnader mellan hemlösa män och kvinnor. Däremot är det svårare att avgöra om orsakerna till manlig och kvinnlig hemlöshet ser olika ut. Familjevåld har nämnt som en orsak till kvinnlig hemlöshet. Studier visar att hemlösa kvinnor ofta utsatts för våld. Frågan är om våldet är en konsekvens av hemlösheten genom att kvinnorna exponeras mer för våld på gatan och på härbärgen, eller om det är familjevåldet som tvingat kvinnorna från hemmet ut till ett liv på gatan. (Swärd, 1998:159)

Swärd (1998) hänvisar till Joanne Passaro (1996) och hennes forskning. Passaro menar att farorna för de hemlösa kvinnorna inte finns ute på gatan utan i familjerna. Av de 178 hemlösa kvinnor hon intervjuade i New York uppgav 83 att hemlösheten orsakats av psykisk eller fysisk misshandel i äktenskapet, 24 uppgav att den berodde på övergrepp t ex incest eller misshandel i barndomen, 25 hade övergivits av män eller pojkvänner och 12 hade blivit ensamma när deras män/pojkvänner blivit arresterade eller mördade. Swärd (1998) tar även upp sociologen Margareta Järvinen (1993) som hävdar att familjevåld är en stor utlösande orsak till kvinnors hemlöshet. Hon visar att av 40 intervjuade kvinnor i Köpenhamn har 64 % varit utsatta för våld från någon aktuell eller tidigare sambo. Cirka hälften flyttade till härbärke

eller kriscentrum p g a misshandel eller våld. Passaro och Järvinen anser att familjevåldet är en direkt orsak till hemlöshet, även om de menar att det samtidigt finns andra orsaker, t ex fattigdom. (Svärd, 1998:160)

Denna föreställning skiljer sig från den vi är vana att höra, som utmålar den hemlösa kvinnan som prostituerad och missbrukare. (SOU, 2000:139)

Den allmänna debatten hävdar ofta att avinstitutionaliseringen inom psykiatrin har lett till en ökning av antalet psykiskt sjuka hemlösa. Svärd (1998) refererar till Merete Nordentoft (1994) som i sin doktorsavhandling har gjort en litteraturstudie för att se om det finns några vetenskapliga belägg för detta. Hon finner flera studier som visar att det samtidigt med avinstitutionaliseringen skett en ökning av psykiskt sjuka hemlösa. Det finns dock inga belägg för att just avinstitutionaliseringen orsakat detta, utan det kan vara andra samhällsliga processer t ex ökad fattigdom, ökad arbetslöshet etc. (Svärd, 1998:164)

I en studie om hemlösa kvinnor har Beijer (2000) kommit fram till att de flesta kvinnor som vräktes hade missbruk och psykiska problem och vanligaste orsaken till vräkning var obetalda hyror eller störning av grannar. Hade de kvinnorna fått tillräcklig hjälp av samhället innan de vräktes hade de inte behövt varit hemlösa idag. Det är beklagligt att samhället accepterar hemlöshet samtidigt som nya sociala lagar och målsättningar konstruerats. (Beijer, 2000:227)

Om en människa blir vräkt minskar hennes handlingsutrymme på bostadsmarknaden ytterligare. Kommuner med många hemlösa hävdar att det inte går att ordna ett förstahandskontrakt åt en person som blivit vräkt. Bostadsmarknaden idag är väldigt tuff och i många kommuner accepterar man inte hushåll med betalningsanmärkningar. Det kan till och med räcka med att man är beroende av försörjningsstöd för att inte bli godkänd som hyresgäst. (Socialstyrelsen, 1999:72)

4.2 Livsvillkor

4.2.1 Hemlösa kvinnors vardag

Det är viktigt för de hemlösa kvinnorna att hålla sig fräscha. Varje morgon går de flesta kvinnor till olika daghärbargen, stationens toaletter eller andra platser där de kan duscha och byta kläder. De som vill äta frukost och vila en stund tar sig till ett av daghärbargena. En del går ut och in under dagen eller mellan olika ställen, innan de fortsätter sin vandring i stan för att göra ärenden, träffa sin socialsekreterare, fixa droger, hitta någonstans att sova på natten eller leta efter varandra. Sina tillhörigheter förvarar de hos sina vänner och bekanta som har lägenhet eller i boxar på olika ställen i stan. (Rosengren, 2000:267)

Många frågar sig var de hemlösa kvinnorna tillbringar nätterna. Kvinnor som Rosengren (2000) har intervjuat besvarar denna fråga. De berättar om att om man har en plats på natt-härbärget är problemet med övernattnings löst. Där får de vistas från halv nio på kvällen till klockan sju på morgonen. Där får kvinnorna kvällsmat, frukost och vanligtvis eget rum. För de som har bott där i långa perioder blir det ändå ett ställe där de kan samla sina personliga saker och prydnadssaker på, där de kan skapa en estetisk och hemtrevlig miljö som de kan glädja sig åt, liksom andra kvinnor i samhället. Men härbärget är en lösning enbart för ett fåtal kvinnor och bara periodvis. Särskilt på vintern är det många kvinnor som avvisas. Alternativen till härbargen kan variera från natt till natt och från kvinna till kvinna. De intervjuade berättar att de tillbringar sina nätter med att gå runt i stan, sova i portar, källare eller på stadens allmänna toaletter eller i tält på sommaren. De sover oftast tillsammans med någon eller några kamrater och är då oftast drogpåverkade för att glömma sin situation. För att slippa tänka och oroa sig och för att orka leva. Andra nätter sover de kanske i en bil, husvagn eller hemma hos någon bekant, eller hos en okänd som de träffat under sin rundvandring i stan. På sommaren är det lättare. En del njuter av att tälta men även då längtar varenda kvinna som A. Rosengren pratat med efter sin egen lägenhet, trygghet och en privat zon. (s. 269-270)

4.2.2 Överlevnadsstrategier

Forskning kring hemlösa kvinnor betonar att kvinnorna inte vill bli sedda som hemlösa. För att kunna klara av ett liv som hemlös har kvinnorna utvecklat en del strategier för att dölja sin hemlöshet. Kvinnorna är mycket noga med sin hygien. Det första de gör på morgonen är att ta sig till ett ställe där de kan duscha och byta om. De har alltid fräscha, nya kläder och har de

inte möjlighet att tvätta sina kläder stjal de nya. Det viktigaste är att inte se ut som en hemlös. Smuts och smutsiga, trasiga kläder ser de som symbol för hemlöshet. Att känna sig fräsch är viktigt för deras självkänsla och gör det möjligt för dem att känna sig som en del av mängden. (Thörn, 2000:241)

Hemlösa kvinnor lever i en extrem fattigdom. De har förlorat sina hem, sina möbler, prydnadssaker och andra ägodelar. Är de uteliggare har de sina få återstående ägodelar i kassar, ibland i boxar och en del fotografier och dokument på tillfällig förvaring hos någon bekant eller vän, men även de sakerna försvinner med tiden. Med tiden tvingas kvinnorna anpassa sig till ett liv utan materiella ting och utveckla en förmåga att inte fästa sig vid det materiella. Å andra sida, om kvinnor får tag på ett rum att bo i, arbetar de för att skapa ett ombonat hem. (Rosen-gren, 2000:262)

För en del hemlösa kvinnor är även kriminalitet en av överlevnadsstrategierna. Det är inte enbart ett sätt att skaffa sig inkomster utan också ett sätt att överleva. Att bli anhållen innebär för de som är uteliggare att man får tak över huvudet, någonstans att ta vägen. Detta speciellt när det blir kallt ute och de hemlösa grips av panik och oförmåga att hantera sin situation. Men kriminalitet kan användas också som ett medel att tillkalla uppmärksamhet från sociala myndigheters sida. Studier kring hemlöshet och kriminalitet har visat att, paradoxalt nog, möjligheten att få hjälp ökar betydligt efter att kvinnorna blivit anhållna och deras situation utreds. (Thörn, 2000:247)

Att gå in i ett parförhållande, få tak över huvudet och bli försörjd av en man är en av försörjningsstrategierna, dock vanligare bland unga hemlösa kvinnor. De kvinnorna tar på sig en supertraditionell kvinnoroll, en roll som för många skulle uppfattas som ett uttryck för extrem osjälvständighet och underordnande. Kvinnor som väljer att leva i ett förhållande kan förutom krav på att vårda sin man, utnyttjas som försörjare. Främst kvinnor med s.k. dubbeldiagnos, de som har både psykiska problem och missbruksproblem, som liksom andra har behov av kärlek, kan lätt bli offer för skrupelfria män som kan både lura av dem pengar och tvinga ut dem på gatan.

Att prostituera sig, sälja narkotika eller tigga är ett annat sätt att försörja sig på, dock vanligast bland hemlösa missbrukande kvinnor. Men hemlösa kvinnor är ingen homogen grupp. Liksom andra kvinnor i samhället har de olika sysslor och hittar olika nischer som de kan fungera inom. Det finns också bland de hemlösa kvinnorna starka, självständiga individer som värnar om sin integritet, de som aldrig skulle låta någon försörja dem, de som aldrig skulle prostituera sig eller tigga. (Rosengren, 2000:262)

I överlevnadsstrategin ingår också en rad kunskaper om var man får tag på gratis mat och kläder. Liksom hur man åker gratis med kommunal trafik, hur man klarar låsta portar, var man kan omvandla fynd från containrar till pengar. Det handlar om att lära sig var de bästa ställena finns med tomma burkar och flaskor, var man köper den billigaste tobaken eller hur man kommer igång med att sälja hemlösas tidning. Den omfattar även information om hur man tigger och vilka strategier som skall användas i kontakter med socialtjänsten för att uppnå ekonomiska förmåner. (Rosengren, 2000:263)

I den utsatta situationen är droger en viktig faktor i överlevnadsstrategin. Att bekämpa köld och hopplöshet utan att missbruka är svårt för de hemlösa kvinnorna. Droger dövar kylan, känslorna, gör att man orkar vara i rörelse hela natten och ger en smula optimism. (Rosengren, 2000:270)

4.2.3 Moderskap

Många av de hemlösa kvinnorna har barn som antingen bor hos släktingar eller är placerade av socialtjänsten i familjehem, inte sällan långt bort från platsen där kvinnan befinner sig. Att få sina barn omhändertagna av sociala myndigheter är en svår, traumatisk upplevelse för en kvinna. Detta innebär för många en kränkning av sin roll som mor, en stämpling från omgivningen, en bekräftelse på att man är betraktad som misslyckad och känslan att se sig själv som misslyckad. Trauma, separation och sorg blir tungt att bära för många kvinnor, vilket kan leda till psykiska problem. Beijer menar att man inte sällan hör kvinnorna uppge ”längtan efter sina barn” som det största problemet de har. (Beijer, 2000:222)

Även om barnet bor nära hos sin far, kan inte kvinnan alltid hålla regelbunden kontakt med sitt barn då hon ofta har en mycket dålig relation med barnens far. Detta försvårar självklart möjlighet att besöka barnet. Att hålla kontakt med barn som är familjeplacerade kan ibland fungera bra, ske regelbundet och ibland kan kvinnan komma själv utan att någon personal från socialtjänsten är med. Detta varierar från fall till fall. Att besöka sina familjeplacerade barn innebär att kvinnan måste klara av den ångest och skam som hon upplever över att inte kunna ta hand om sina barn själv, eller att inte ha hälsat på tillräckligt ofta och att kvinnan måste klara av olika praktiska moment som skall ordnas innan besöket, vilket kan vara komplicerat. Den praktiska sidan innebär att socialsekreteraren, den hemlösa kvinnan och barnets familjehemsekreterare skall bestämma en passande besöksdag. Men för den kvinna som har missbruks- eller psykiska problem kan väntetiden innan besöket hos barnet leda till att ångesten ökar. Kvinnan klarar inte pressen och återfaller i missbruk. Besöket uteblir och den hemlösa kvinnan har åter "misslyckats" i sin roll som mor och inte kunnat genomföra besöket. (Beijer, 2000:222-223)

Men barnen är ständigt närvarande i kvinnornas liv. De pratar om sina barn, de bekymrar sig för sina barn, de berättar om besök hos sina barn och har ständigt fotografier av sina barn i plånboken eller i rummet på härbärgets eller andra institutioner de befinner sig på för tillfället. Barnen är den mest traumatiska delen i kvinnornas liv. Forskning inom området har slagit fast att det värsta som kan hända en missbrukande kvinna är att "förlora" sina barn, en bekräftelse att hon har misslyckats som mor. Julen upplever kvinnorna som den mest psykiskt påfrestande tiden. En tid som i vårt samhälle har blivit en symbol för familjeliv, en tid då många hemlösa kvinnor som har varit drogfria en längre tid, återfaller i missbruk. (Rosengren, 2000:274)

4.2.4 Sociala nätverk

Andra hemlösa, de som kvinnorna delar erfarenheter, vardag och livsvillkor med, är deras sociala nätverk. Detta nätverk är dock ganska skört. Det är inte fråga om riktigt vänskap. Man litar inte på någon där droger kommer i första hand. I detta avseende avviker inte kvinnorna. Där finns det bara plats för solidaritet utåt, inte inom gruppen. Nätverket omfattar främst männen; försörjare, före detta män och älskare. De flesta förhållanden har svårt att

överleva en längre tid. Kvinnorna är så få i förhållande till männen vilket ofta leder till extrem svartsjuka och misstänksamhet även om det finns par som haft ett förhållande under många år. Det är nämligen så att krav på trohet mellan ett hemlöst par är likadana som i det övriga samhället. Det finns kvinnor som utnyttjas och misshandlas av sina män, men som ändå stannar kvar i förhållandet, ty de är starkt beroende av mannen som är oftast hennes enda nätverk. (Rosengren, 2000:271)

Personal på ideella organisationer, socialtjänsten och andra representanter för olika myndigheter är ett annat nätverk som hemlösa kvinnor har som ersättning för anhöriga. För kvinnorna kan dessa innebära den enda trygghet de har kvar, men också kränkning av integritet och förnedring. De flesta negativa upplevelser riktar kvinnorna mot socialtjänsten. De upplever sin situation och sig själva som ”slav under soss”. Gentemot de professionellas krav är hemlösa kvinnor alltid i underläge. En del väljer att underordna sig, andra att provocera eller manipulera eller, vilket är ganska vanligt, undvika kontakter och hålla sig undan. (Rosengren, 2000:273)

Personal på de ideella organisationerna befinner sig betydligt närmare de hemlösa, de ser till att kvinnornas basbehov är tillgodosedda dagligen. Där möts kvinnorna på deras egna villkor, utan krav på drogfrihet. (Rosengren, 2000:274)

Anhöriga är kvinnornas tredje nätverk. Ett nätverk som av forskare ofta karakteriserar som ”förbrukad”, men nästan alla hemlösa kvinnor pratar om någon anhörig de har kontakt med även om kontakten är oregelbunden och förkrympt. (Rosengren, 2000:274)

4.2.5 Bemötande

De hemlösa är väl medvetna om att deras närvaro väcker en del reaktioner hos omgivningen. De hemlösa ses inte som individer, de blir en samling av en kategori människor. Inte sällan bemöts dessa kvinnor med rädsla från förbipasserande människor. Det är vanligt att hemlösa kvinnor bemöts med anklagelsen att hemlöshet är det som kvinnorna valt själva. Kvinnorna berättar att ”normala människor” kan inte tro att det finns de som inte har en egen bostad. De kan inte föreställa sig ett liv utan ett hem. Med ”normala människor” menar de hemlösa kvin-

norna de som har en bostad. Enligt Thörn(2000) är uppdelningen i ”vi” och ”dem” inte ett resultat av hur kvinnorna upplever sig själva utan vad de fått lära sig av hur andra människor ser på dem som är hemlösa. Flera av de hemlösa kvinnorna pekar på en viss rädsla som allmänheten känner när de kommer i kontakt med hemlösa, en rädsla och en dömande attityd inför en grupp utan att se dem som individer. Det händer ofta att folk bli rädda och ilska när de får syn på hemlösa i sitt trapphus eller källare och hotar med polisen och kör ut dem.

(s. 240)

När det gäller sina kontakter med sociala myndigheter beskriver hemlösa kvinnor det som en kamp. De måste kämpa för att få sin röst hörd och för att få sina rättigheter. Många hemlösa kvinnor upplever den villkorsbelagda hjälpen som ett indirekt sätt att lägga skulden på dem som individer, att det är individens eget fel och att hemlöshet är resultatet av att individen misskött sitt liv. Flera hemlösa kvinnor understryker känslor av maktlöshet och kränkning av deras integritet som de upplever i kontakten med myndigheter.(Thörn, 2000:248)

Många hemlösa kvinnor har erfarenheter av att socialarbetare genom sitt perspektiv ser kvinnorna som omogna personer som lever ett felaktigt liv och därför strävar efter att förändra kvinnornas livsstil till den ”rätta”. Men de hemlösa kvinnorna upplever att socialarbetare utifrån egna värderingar och genom den makt de besitter, inte nöjer sig med att hjälpa, utan strävar efter att förändra sina klienters inre och göra om de hemlösa kvinnorna till andra människor. Det finns dock bland socialarbetarna människor som är engagerade, lyhörda och som ställer rimliga krav på de hemlösa, krav de har förutsättningar att klara av. (Rosengren, 2000:273)

De kvinnor som haft mycket kontakt med sociala myndigheter har blivit influerade av socialarbetarnas bemötande och sätt att se på kvinnornas situation. Thörn menar att detta märks i kvinnornas sätt att berätta om sina liv, då de pratar i termer som ”socialt missanpassade”, ”inte kan klara ett eget boende”, återanpassning eller rehabilitering i stället för att beskriva hur de själva upplever sin situation. (Thörn, 2000:238)

4.2.6 Utsatthet

Rosengren (2000) påpekar att forskning kring hemlösa kvinnor visar att kvinnorna på flera olika sätt är mer utsatta än männen. Kvinnorna blir mer stigmatiserade av omgivningen, ty den ställer högre krav och normer på hur en kvinna skall bete sig. Kan hon dessutom på grund av sin situation inte ta hand om sina barn brister hon i den kanske viktigaste uppgiften kvinnorna fortfarande har i vårt samhälle. Kvinnornas utsatthet ligger dessutom i det faktum att de har svårare att försörja sig än männen. En del försörjer sig genom prostitution, andra riskerar att bli sexuellt utnyttjade när de söker ett varmt ställe att sova på. Även den traditionella kvinno- rollen, vilken innebär att kvinnor är mer fokuserade på hemmet och privatlivet än män, bidrar till en större utsatthet om kvinnan mister sitt hem, för då riskerar hon också att förlora sin identitet. (s. 255)

Hemlösa kvinnorna har lättare för att tillfälligt ordna tak över huvudet utan myndigheternas stöd då de kan bo hos män. Detta boende är dock mycket osäkert och försätter kvinnorna i en utsatt situation, då de vanligtvis utnyttjas av den man de bor hos. Misshandel och sexuella övergrepp sker i stor omfattning. (Socialstyrelsen,1999:105)

Beijer (2000) instämmer i att det är ofta förekommande att hemlösa kvinnor är hänvisade till män som både utnyttjar och misshandlar dem. Den misshandel de hemlösa kvinnorna utsätts för ger allvarliga fysiska skador. Våldtäkt och att bli hotat till livet hör också till det vanliga. För många kvinnor innebär ett utlämnande åt mannen som har en lägenhet att hon slipper sova på gatan. En annan anledning till varför kvinnor låter sig utnyttjas av männen och har svårt att prioritera sina egna behov finner Beijer i kvinnornas barn- och uppväxtår då många av dem utsatts för olika typer av övergrepp. Övergreppen har lärt dessa kvinnor att hemlighålla mycket av sina liv och känslor, vilket i sin tur har resulterat i att de omöjligt kunnat skaffa sig riktiga väninnor, samt att de tror sig kunna hantera manliga vänner.(s. 223)

4.3 Hjälpsatser

4.3.1 Åtgärder och kontroll

Från myndigheternas sida ligger fokus för hjälpinsatserna på att "behandla" missbruk eller psykiska problem, först efter detta har individen "förtjänat" att ha någonstans att bo och kan börja "den långa resan" till eget boende. Vägen dit kan vara lång och för många omöjlig, och misslyckas hon med att hålla sig fri från droger, som hon kanske haft problem med i många år, måste hon ofta börja om från början. Men kvinnans situation är ännu mer komplicerad än så påpekar Beijer (2000), då kvinnan måste hålla sig ifrån inte bara droger utan även männen som varit hennes enda kontaktnät. Inte sällan försöker socialarbetarna skilja kvinnan från mannen hon haft ett förhållande med, då han har missbrukproblem. Detta är för kvinnans bästa, utifrån samhällets värderingar och omdömen, utan att fråga vad kvinnan just då själv vill. (s. 226)

Det finns kommuner som har nattpersonal som åker runt i kategoriboenden och kontrollerar att det är tyst i lägenheterna samt att det inte vistas en massa människor där. Är läget oroligt blir kvinnorna utslängda ur sina lägenheter omedelbart. Personalen betonar kvinnornas behov av att vara i fred för män, varför manliga besökare är mer eller mindre förbjudet. De kvinnor som bryter mot dessa regler riskerar att bli vräkta, men genom att vräka kvinnorna försätts de i en situation där de återigen riskerar att bli beroende av män för att få tak över huvudet. Det förefaller viktigare att upprätthålla reglerna än att se till att den enskilda kvinnans behov tillgodoses. (SOU, 2000:140)

Om en människa blir vräkt minskar hans/hennes handlingsutrymme på bostadsmarkanden ytterligare. Bostadsmarknaden är tuff. Bostadsbolagen granskar den sökandes ekonomiska situation och i många kommuner accepterar man inte hushåll med betalningsanmärkningar. I flera kommuner är det dessutom svårt för dem som är socialbidragstagare att bli godkända som hyresgäster. Det kan räcka att man är beroende av försörjningsstöd för att inte bli godkänd. Kommuner med många hemlösa hävdar att det inte går att ordna ett förstahandskontrakt åt en person som blivit vräkt.

(Socialstyrelsen, 1999:72)

Egentligen har de olika sektorerna; psykiatrin, kriminalvården och socialtjänsten en gemensam uppgift, nämligen att skapa förutsättningar för individen som skall leda till att denne kan leva

ett självständigt liv. Men samarbete mellan sektorerna fungerar långt ifrån tillfredsställande. Bristen på informationsöverföring och samverkan gör att de olika sektorerna blir som isolerade öar med hemlösa. Nittio procent av de hemlösa var inte kända hos mer än en sektor. (Socialstyrelsen, 1999:60)

De flesta boendeformer som myndigheter har att erbjuda hemlösa kvinnor kräver drogfrihet. Man kan fråga sig hur man kan kräva att en person som saknar ett fungerande boende skall kunna hålla sig drogfri, när man lever hemma hos/tillsammans med missbrukande vänner eller på gatan. För de som inte lyckas leva upp till socialmyndigheters krav på total drogfrihet återstår bara härbärge eller motsvarande, under förutsättning att det finns tillräckligt med platser, som den enda boendeformen. Vid övriga boendeformer räcker det ofta med ett återfall för att personen skall mista sitt boende. Även många sysselsättningsinsatser kräver total drogfrihet. (Socialstyrelsen, 1999:116)

4.3.2 Vägen till eget boende

För en hemlös kvinna är vägen till ett förstahandskontrakt lång; från hemlösheten till härbärge, träningslägenhet, övergångsbostad och till sist ett eget kontrakt. Missköter man sig någonstans på vägen dit kan konsekvensen bli att gå ett steg tillbaka. Thörn (2000) påpekar att många hemlösa kvinnor inte klarar av att leva upp till de krav myndigheter ställer på dem. De kommer aldrig att erhålla ett eget kontrakt. Istället tillbringar de mycket av sin tid med att förflytta sig fram och tillbaka på den s.k. ”vägen till förstahandskontrakt”. Att leva under de omständigheterna under en längre tid och misslyckas om och om igen, påverkar säkert kvinnornas självbild på ett negativt sätt. Många av dessa upplever den ständiga kontrollen från sociala myndigheters sida, på vägen till eget boende, som djupt kränkande, vilket leder till att de är ovilliga att leva upp till de krav som ställts på dem. (s. 245)

Det finns för de hemlösa kvinnorna bara en väg till egen lägenhet. Vägen innebär drogfrihet, behandlingshem, inackorderingshem, träningslägenhet, försökslägenhet och till sist, om hon kan kontinuerligt hålla sig drogfri i några år och om socialtjänsten bedömer henne som förmögen att bo i egen lägenhet, *kanske* ett eget kontrakt. (Rosengren, 2000:273)

4.3.3 Vad borde man göra

Bättre boende och andra stödinsatser för psykiskt sjuka missbrukare nämns av många som något av det viktigaste att satsa på då denna grupp far mycket illa idag. Vad det gäller boende efterfrågas mindre boendialternativ med viss flexibilitet i kraven på drogfrihet. Det är viktigt att hitta boendeformer som dessa personer kan klara av. (Socialstyrelsen, 1999:102)

Somliga anser att socialtjänsten måste ha större tolerans vad det gäller återfall och använda sig av återfallen för att se vad som hände/gick fel istället för att bara stänga dörren för kvinnan. Det är mycket viktigt för denna utsatta grupp att ha boendialternativ avsedda enbart för kvinnor, fristäder där de kan återhämta sig. (Socialstyrelsen, 1999:105)

De insatser som kvinnorna erhåller från socialtjänsten och sjukvården fokuserar på kvinnas ekonomiska problem, hennes missbruk, psykoser eller fysiska besvär, men de är bara ”delproblem”. Samhället hjälper inte den hemlösa mamman med hennes trauma och att bearbeta sin sorg över sitt/sina ”förlorade” barn. Samhället bortser ifrån att det kan vara just trauma och obearbetad sorg som orsakar ökat missbruk eller att alla försök att hålla sig nykter misslyckats. När det gäller institutioner, exempelvis behandlingshem för missbrukare, finns det endast enstaka som tar emot bara kvinnliga patienter, och även dessa är dock fokuserade på själva missbrukproblematiken, inte på att försöka hjälpa kvinnan att bearbeta sitt trauma över att ha förlorat sitt barn. (Beijer, 2000:222)

Men kvinnorna borde inte bara få hjälp med sorgbearbetning, man borde också satsa på hjälp och stödinsatser för att hjälpa kvinnorna återupprätta kontakter och umgänge med barnen. (Socionomen nr.4:1997)

5 REDOVISNING AV EMPIRISK DATA

Nedanstående är resultatet av våra intervjuer med hemlösa kvinnor och professionella som i sin yrkesutövning kommer i kontakt med hemlösa kvinnor. Resultatet presenteras under de

rubriker vi använde oss av som stöd i intervjuerna. Vi kommer i analysen att återknyta till vad dessa personer har sagt och delgett oss, i kombination med materialet från tidigare forskning.

5.1 Livsvillkor

5.1.1 Intervjuer med hemlösa kvinnor

EVA

Den första kvinnan vi intervjuade var Eva. Trots sin livssituation och sitt 27 år långa missbruk, ser Eva ovanligt bra ut. När vi påpekade detta visar hon stolt upp sina vita, välvårdade tänder som allihop är hennes egna. Hon berättar att hon är mycket noggrann med sin personliga hygien och sitt utseende, detta för att folk inte skall se på henne som en hemlös missbrukare.

Eva sköter sin hygien på Centralstationen där det finns tillgång till dusch, om hon har pengar vill säga. Sina tillhörigheter låser hon in i boxar på centralen.

Eva har varit hemlös i sex år eller som hon själv beskriver det, sedan de har tagit hennes barn ifrån henne. Eva är prostituerad vilket har stor betydelse för sättet hon löser sina bostadsproblem på, nämligen att bo hemma hos olika kunder. Hon tar tillvara varje chans som erbjuds till tak över huvudet. Däremellan, när hon inte hittar en kund att sova över hos, lever hon ett liv som uteliggare och sover i brandtrappor eller trappuppgångar. För Eva är missbruk en viktig del i hennes liv. Hon påpekar att för att kunna överleva ett liv på gatan och som prostituerad måste hon ta droger

Eva försörjer sig och sitt missbruk genom sjukpension och prostitution. Hon betonar att hon har inget alternativ, då de 5.000 kr i månaden hon har i sjukpension inte räcker långt då heroinet kostar 1.200 kr per gram, och det går åt ett gram om dagen. Alternativet till prostitution för henne skulle vara att stjäla eller råna människor, tycker hon. Hur många timmar hon måste spendera på gatan varje kväll beror på vilken typ av kunder hon får, d v s hur mycket de är villiga att betala. Vissa kvällar tar det 7-8 timmar innan hon fått ihop tillräckligt med pengar, andra kvällar "bara" 3-4 timmar.

Eva har ett flertal gånger utsatts för misshandel och är medveten om att det är ett farligt liv hon lever. De sista sex månaderna har Eva periodvis bott hos en "torsk", som dock dagen före vår intervju bestal henne på alla hennes pengar och kastade ut henne på gatan. För några år sedan bodde hon hos en annan "torsk" som misshandlade henne och sedan kastade ut henne mitt i natten sedan hon vägrat ställa upp och ge honom sexuella tjänster. För att klara av att leva som hon gör tar Eva ofta tabletter i kombination med heroin. Detta gör henne likgiltig, droger dövar hennes känslor så att hon ens inte bryr sig om hon blir dödad. Samtidigt erkänner hon att hon är trött på att leva ett sådant liv, hon önskar sig att få ett slut på det sätt som hon lever på idag.

Evas två barn blev omhändertagna av sociala myndigheter för sex år sedan. Detta beskriver hon som en mycket traumatisk händelse. Det framgår tydligt att hon längtar efter sina barn. När hon berättar om den dagen då polisen och socialtjänsten tog hennes barn, beskriver hon händelsen mycket detaljerat och återupplever sin sorg. När Eva miste sina barn accelererade hennes heroinmissbruk. Hon berättar att barnen bodde de första nio månader på barnhem, och under hela den tiden fick Eva inte träffa dem en enda gång. Barnen flyttades sedan till ett familjehem där de bodde i nästan sex år. Eva kämpade under hela denna tid för att barnen skulle få komma någon annanstans, då familjehemmet inte främjade kontakten mellan henne och barnen. Till sist lyckades hon vinna denna kamp. Numera håller hon kontakt med sina barn, även om det inte är regelbundet, sist hon träffade barnen var för fyra månader sedan.

MARIA

Maria var den andra av de hemlösa kvinnor vi har intervjuat, även hon en välklädd kvinna. Hon betonar att utseendet är mycket viktigt för henne. Dagen för vår intervju är hon klädd helt i rött med matchande väst och svarta sandaler. I handväskan har hon en välfylld sminkväska och visar stolt upp två nyinköpta rosa läppstift.

När vi börjar tala om hemlöshet och hemlösa människor med Maria talar hon först som om detta inte berör henne, trots att hon levt som hemlös under många års tid. Vid intervjutillfället har Maria ett rum i ett kollektivboende. Där, i sitt rum på åtta kvadratmeter, har hon bott i två

år. I hyran, 4 700 kronor, ingår måltider och tillgång till gemensamma utrymmen. Hon trivs inte särskilt bra där, trots den trygghet som det innebär för henne att ha ett rum, så småningom kommer det fram att hon drömmer om ett hem och upplever sig själv som hemlös trots att hon har tak över huvudet. Maria har aldrig varit uteliggare då hon alltid lyckats ordnat tak över huvudet genom att bo hos olika män eller bekanta och härbärgen. Dessutom har hon spenderat mycket tid på olika behandlingshem och psykiatriska avdelningar.

Maria lever uteslutande på sin sjukpension plus det lilla extra hon tjänar på att sälja de hemlösas tidning Aluma. Tidningsförsäljningen sysslar hon med mest för den sociala gemenskapens skull och för att ha någonting att gå till varje dag. Tidigare har hon även periodvis prostituerat sig, vilket hon inte gör längre då det innebär för stora psykiska påfrestningar för henne, det ger henne skuld känslor och en ångest som hon inte hanterar.

Maria har aldrig varit ensam utan alltid haft en man vid sin sida, en man hon kunnat bo hos. Att leva i ett beroende av olika män har lett till att Maria har råkat ut för både övergrepp och svår misshandel. Hon berättar att det var alltid hon som hamnade i trubbel. Maria beskriver ett tillfälle då hon blev så svårt misshandlad av sin dåvarande pojkvän att hon slutligen självmant kastade sig från balkongen på tredje våningen för att komma undan våldet. Detta resulterade i utslagna tänder och en inopererad skena i underkäken.

Maria har åtta barn och alla har blivit omhändertagna. Hon säger att hon är mycket nöjd med de familjer barnen hamnat i. Hon hävdar att hon är nöjd med att inte behöva ta hand om sina barn och bara rå om sig själv. När vi träffar henne för andra gången, denna gång i hennes rum på kollektivboendet, visar hon oss foto på sina barn, berättar om de gångerna hon har träffat dem och om hur söta och duktiga de är. Maria visar då tydligt att hon känner en oerhörd sorg och saknad efter sina barn och över att hon inte får vara tillsammans med dem.

5.1.2 Intervjuer med professionella

DIAKONICENTRALEN

Annika Lund på Diakonicentralen som vi intervjuat anser att det är vanligt förekommande att hemlösa kvinnor löser sina boendeproblem genom att bo hos olika män. Det är därför som hemlösa kvinnor inte syns lika mycket som hemlösa män, påpekar hon. På detta sätt undviker kvinnorna ett liv som uteliggare och får lättare att dölja sin hemlöshet, menar Annika Lund. Detta är emellertid kortvariga lösningar då de ofta blir utkastade av mannen och drivs sedan att söka sig en ny man för att ha någonstans att bo igen, vilket Annika har bevittnat många gånger under sitt arbete på Diakonicentralen.

Där har man också erfarenheter av att hemlösa kvinnor fäster stor vikt vid sitt utseende. De kvinnor hon kommit i kontakt med har varit noga med hygien och alltid haft fina och fräscha kläder. Vidare berättar Annika Lund om att för att få tak över huvudet, betalar de hemlösa kvinnorna givetvis ett högt pris. Att leva ett liv som hemlös, missbrukande kvinna är farligt, anser hon. Det innebär stor risk för att blir utsatt för misshandel och sexuella övergrepp av de män som kvinnorna bor hos.

På Diakonicentralen har man kommit i kontakt med en del hemlösa kvinnor som har barn som blivit omhändertagna av sociala myndigheter. Annika Lund berättar att det alltid innebär ett trauma, sorg, skam och ångest för de kvinnor som "förlorar" sina barn. Samtidigt som hon pekar på att kvinnor bearbetar sin sorg på olika sätt. Det finns de som väljer att acceptera att barnen har det bättre där de är. Att acceptera och att inte försöka tänka på sina barn ser många kvinnor, som man kommit i kontakt med på Diakonicentralen, som det enda sättet att orka leva vidare. Även missbruk som är vanligt bland hemlösa kvinnor ser Annika Lund som en nödvändighet för att kvinnorna skall orka leva vidare.

SOCIALFÖRVALTNINGEN I LUND

Kjell Håkansson vill under intervjun inte uttala sig angående de hemlösa kvinnornas livsvillkor. Allt han skulle kunna säga anser han skulle bara bli spekulationer, därför väljer han att avstå från att kommentera.

POLISEN I LUND

Ingegerd Nilsson, närpolis i Lund, anser att det är vanligt att kvinnorna löser sina bostadsproblem genom att bo hos olika män. Detta kan enligt henne vara anledningen till att kvinnlig hemlöshet är mer dold, kvinnorna syns inte lika mycket på gatorna som män.

Vidare är hennes uppfattning att det händer att kvinnorna utsätts för våld och utnyttjas av män, men påpekar att det bara är en del av sanningen och att de verkliga förhållandena kan se olika ut. Ingegerd Nilsson berättar om de fall då förhållande mellan hemlösa kvinnor och män som har eget boende har förhållit sig tvärtemot den allmänna uppfattningen. Hon ger exempel på en ung ensam kille med psykiska problem och egen bostad som hade råkat illa ut när en tjej som var heroinist och utnyttjat killen för att komma åt hans bostad.

Vad det gäller hemlösa kvinnor med barn anser Ingegerd Nilsson att problemet ligger i att dessa kvinnor har väntat för länge med att söka hjälp. Hon förvånas över kvinnornas ansvarslösa agerande och saknar förståelse för dessa kvinnor som inte tänker på barnens bästa och som motsätter sig placering av barnen i fosterhem.

RÖNNBACKENS KVINNOBOENDE I MALMÖ

Anna Hasselberg på Rönnbackens kvinnoboende i Malmö berättar under intervjun att hemlösa kvinnor lever ett mycket utsatt liv och menar att detta beror på att många kvinnor har svårt att bryta med sina destruktiva relationer. Hon ser här ett mönster, att kvinnorna faller för män som är farliga. De har kommit till en punkt där det viktigaste är att hålla ihop med någon, oavsett hur dålig den människan än är, anser hon.

5.2 Bemötande

5.2.1 Intervjuer med hemlösa kvinnor

EVA

Av de två hemlösa kvinnor vi har haft kontakt med är Eva den som är mest kritiskt mot det bemötande hon utsatts för, framförallt från sociala myndigheters sida. Hon berättar att hon fått uppleva en dömande attityd från förbipasserande under de perioder hon levt som uteliggare, men mest från socialtjänsten. Eva berättar att det sättet som ”socialen” behandlat henne på upplever hon som nonchalant.

Hon har länge uttryckt en önskan att få metadonbehandling och förstår inte varför man inte kan prioritera henne före andra i kön, med tanke på hennes livssituation och det faktum att hon har barn och är motiverad. Eva upplever det som att hemlösa män lättare får hjälp av socialförvaltningen än vad hon själv får. Hon tar barnens far, som är också hemlös och missbrukare, som ett exempel. Han kan ofta ringa till socialen i krisiga situationer och få hjälp, medan hon själv ofta möts av misstro från socialsekreterarna. Eva tar upp det faktum att man misstrodde henne i sex år. Hon försökte under dessa sex år få de sociala myndigheterna att inse att det familjehem som barnen var placerade i inte fungerade bra, vilket senare med råge konstaterades vara riktigt. Det är likadant vad det gäller boende, Eva uppfattar det nästan som om att socialen anser att hon kan lösa sin boendesituation och ekonomi på annat sätt d v s genom att prostituera sig.

Idag har Eva inget förtroende kvar för socialförvaltningen och berättar att hon inte litar på någon, förutom sig själv (och sina barn förstås). Hon hade dock för ett tag sedan kontakt med prostitutionsgruppen, en grupp som går under innerstadens socialförvaltning, men som arbetar nere på gatan bland de prostituerade. Eva beslöt sig för att våga ge dem sitt förtroende, vilket dessvärre inte heller fungerade. Då beslöt hon sig för att det var sista gången hon gav någon människa sitt förtroende.

MARIA

Till skillnad från Eva förefaller Maria, åtminstone till en början, vara positiv till socialen och dess insatser och talar varmt om familjehemsföräldrar och härbärgespersonal. Så småningom

framkommer det dock att hon inte är nöjd med den socialsekreterare hon har, dom kommer inte riktigt överens. Trots detta och upprepade påpekande från hennes sida får hon inte hjälp att byta till en annan socialsekreterare. Dessutom finns ett visst missnöje över det boende hon har, till vilken hon inte äger någon nyckel. När vi besöker henne möter Maria oss utanför och vi blir insläppta av personalen, som uttrycker direkt hur besvärade de är av att behöva öppna dörren för Maria.

5.2.2 Intervjuer med professionella

DIAKONICENTRALEN

På Diakonicentralen anser man att hemlösa kvinnor ofta har fått uppleva en fördömande attityd från både myndighetspersoner och allmänhet. Annika Lund berättar att det ofta händer att hemlösa kvinnor väljer bort kontakt med socialförvaltningen, för dom tycker att de inte får någon hjälp där. Inte sällan upplever kvinnorna kontakten med socialtjänsten som förnedrande. Kvinnorna upplever att sociala myndigheter ställer orimliga krav på dem, krav som de omöjliga kan leva upp till, anser man på Diakonicentralen.

SOCIALFÖRVALTNINGEN I LUND

Kjell Håkansson på socialförvaltningen tycker att perspektivet har förskjutits sista tiden till kvinnornas fördel, och att man lägger mycket fokus på kvinnor och deras utsatta liv. Han tror att socialförvaltningen i Lund till och med engagerar sig mer när en kvinna kommer för att söka hjälp än om det var en man. Han upplever att hans kollegor lägger ner mycket krut på att stötta och hjälpa kvinnor och att de snarare blir bättre bemötta än männen. Har kvinnan dessutom ansvaret för ett barn satsar man extra mycket på det, betonar han.

POLISEN I LUND

Ingegerd Nilsson anser att de sociala myndigheterna nu för tiden gör mer för hemlösa kvinnor än tidigare. Att man inom myndigheterna gör skillnad mellan män och kvinnor i sättet att behandla eller hjälpa dem, på ett sätt som är till kvinnornas fördel. Vad det gäller bemötande från allmänhetens sida anser hon att detta präglas mest av att man tycker synd om de hemlösa

kvinnorna. Samtidigt erkänner hon att inom polisen har en del av hennes manliga kollegor ofta svårt att hantera hemlösa, missbrukande kvinnor. Av polismännen uppfattas de oftast som besvärliga, irriterande, högljudda och svårare att hantera än männen.

RÖNNBACKENS KVINNOBOENDE I MALMÖ

Anna Hasselberg på kvinnoboendet i Malmö berättar att de hemlösa kvinnorna är kritiska mot sociala myndigheter. Även hon själv är kritisk och förvånas över vissa orimliga krav man ställer på kvinnorna från socialtjänstens sida. Hon påpekar även att det finns otroligt stora individuella skillnader i engagemang och sättet att bemöta klienter på, mellan olika socialsekreterare, som tyvärr kan vara avgörande för vilka insatser, stöd och hjälp klienten får.

Hennes uppfattning är att hemlösa kvinnor bemöts, av både allmänhet och myndigheter, med en dömande attityd och menar att man ser mer ner på en hemlös kvinna än på en hemlös man. Anna Hasselberg tror att allmänhetens attityder har förändrats på sista tiden. Allmänhetens tolerans har blivit mindre och hyresvärdarna har blivit tuffare. Bland allmänheten lever den gamla övertygelsen kvar att socialen hjälper dessa kvinnor, och att det finns gott om alternativa boendeformer för dem som vi inte vill ha som våra grannar. Själv har hon svårt att föreställa sig att bli hemlös och lägger delvis skulden på kvinnorna själva, som har låtit det gå så långt som till hemlöshet.

5.3 Hjälpsatser

5.3.1 Intervjuer med hemlösa kvinnor

EVA

Eva är under intervjun mycket kritisk mot den hjälp som socialförvaltningen har erbjudit henne för att komma ur hemlösheten. Hon berättar att man aldrig har erbjudit henne något annat boende än härbärgat. Hon upplever det som att dom inte bryr sig särskilt mycket om henne och hennes situation. Eva menar att på socialförvaltningen verkar man tror att hon kan bli drogfri på ett behandlingshem och sedan återvända till livet på gatan och fortsätta hålla sig drogfri i väntan på en bostad. Hon själv tycker att detta är en omöjlighet och att det kan vem

som helst inse. Hon upplever det som att när hon är likgiltig och omotiverad vill socialen tvinga in henne på behandling, men när hon är motiverad och vill ha hjälp vänder de henne ryggen.

Eva har under åren åkt in och ut på ca 14-15 behandlingshem, där hon har stannat i högst 2-3 dagar per gång. Eftersom Eva har missbrukat i så många år, först amfetamin och de senaste 11 åren heroin, anser hon att det enda som kan hjälpa henne är metadonbehandling. Hon ser det som meningslöst att kasta ut en massa pengar på behandlingshem för hennes del när det ändå inte fungerar. Eva har dock äntligen fått klartecken för metadonbehandling och skall på sitt andra och sista bedömningssamtal nästa vecka. Dock krävs det vid metadonbehandling något som Eva inte har, en bostad. Detta skall dock lösas hoppas hon, så att hon, när hon inleder sin behandling, skrivs in på ett behandlingshem enbart för personer med pågående metadonbehandling. Där skall hon sedan stanna i 6-12 månader tills socialförvaltningen lyckas ordna en bostad åt henne.

Detta är någonting som Eva verkligen vill, men hon berättar att hon inte vet när detta kommer att ske, och att väntan känns olidlig. Hon säger till oss att hon verkligen hoppas på att väntan på metadonbehandling inte blir för lång, och att hon lever tillräckligt länge för att få den.

På frågan om var hon skall sova i natt har Eva inget svar. Hon har ringt till socialförvaltningen i hopp om att få hjälp med någon form av boende, men vet inte när eller om hon får någonting. Eva berättar om att hon drömmer om att få leva ett vanligt liv, med en egen lägenhet där hon kan stänga dörren om sig och själv välja vem hon vill släppa in. Att kunna sitta i lugn och ro framför TV:n på kvällarna, ligga och dra sig i sin egen säng på morgnarna, och framförallt att få ha sina barn hos sig. Detta är hennes dröm.

MARIA

Maria berättar om den hjälp hon fått från sociala myndigheter, allt från en plats på otaliga behandlingshem och psykiatriska avdelningar till härbärgen, men aldrig en egen lägenhet. Hon har bott periodvis i Diakonicentrens krislägenheter, bland annat då hon väntade de minsta

barnen. Maria pratar om det hemska i att vissa människor tvingas sova på gatan och undrar varför man inte låter dessa människor bo i de lediga rummen som finns på hennes kollektivboende.

5.3.2 Intervjuer med professionella

DIAKONICENTRALEN

Annika Lunds bedömning är att den hjälp som kommunen har att erbjuda de hemlösa idag inte fungerar. Hon berättar att det tyvärr är väldigt sällsynt att missbrukande kvinnor håller sig drogfria tillräckligt länge för att få en bestående nykterhet så att de kan få ordning på sitt liv.

Hennes uppfattning är att samhället i stället borde satsa på att förbättra de hemlösas livskvalitet och att få myndigheterna att ge upp sin fixering vid total drogfrihet. Istället borde man försöka finna alternativa lösningar, dvs. alternativa till ett ”drogfritt Sverige”. På Diakonicentralen beklagar man, trots att många hemlösa är i behov av meningsfull sysselsättning, att det inom kommunen inte finns denna typ av hjälp, åtminstone inte för de som inte har bevisat drogfrihet.

SOCIALFÖRVALTNINGEN I LUND

Under intervjun med Kjell Håkansson kommer det fram att det man fokuserar på från deras sida är inte hjälp för de som redan är hemlösa, utan förebyggande insatser. Han erkänner att man inte kan hjälpa alla som är i behov av boende och att det pågår en ständig diskussion om vem som skall resp. inte skall ha hjälp. Han resonerar vidare att ibland är det bättre att inte hjälpa därför att många fixar det ändå på något sätt.

Vi frågar Kjell Håkansson om hur det ser ut för dem som skrivs ut från behandlingshem och anstalter. På detta svarar han att man anstränger sig att i första hand hjälpa dem som gjort någonting åt sitt missbruk, men att man inte alltid lyckas. Han nämner bl.a. omorganisationer och byten av tjänster som möjliga orsaker till detta. På frågan vad rimlig väntetid på bostad innebär så svarar han 1-2 månader. Under denna tid får vederbörande lösa sin boendesituation på egen hand. Dessa personer erbjuds ofta att, istället för att skrivas ut i några månaders hemlöshet, få

sin behandlingshemsvistelse förlängd. Kjell Håkansson bedömer att en person som tackar nej till detta och istället återvänder till sitt gamla liv inte är mogen till ett nytt liv.

Vad det gäller krav på drogfrihet får man normalt sett inte en lägenhet om man är inne i ett aktivt missbruk, berättar han. Socialförvaltningen ställer krav på personen att göra någonting åt sitt missbruk, genom behandlingshem eller öppenvårdsprogram, så att man ser att det sker någon förändring. Vad det gäller människor som återfaller i missbruk medan de bor i en stödbostad så får man hantera det från situation till situation. Det är den enskilde socialsekreterare som står för denna bedömning.

POLISEN I LUND

Enligt Ingegerd Nilssons bedömning satsar sociala myndigheter mycket resurser på att hjälpa hemlösa kvinnor. Trots det anser hon, liksom flera andra vi har intervjuat, att man borde göra mer för att lösa problemet med hemlöshet. Enligt henne borde det vara en självklarhet i ett välfärdssamhälle att alla har rätt till tak över huvudet.

Hon anser att man borde ta bättre hand om dem som har hamnat i hemlöshet på grund av psykisk sjukdom, genom att ge dem boende på olika typer av institutioner eller annan typ av boende, anpassat till deras behov. För de som avviker, på grund av missbruk eller av andra orsaker, bör man bygga en typ av boende med gemensam trappuppgång, med små billiga lägenheter där de hemlösa kan samlas och bo utan att störa andra.

RÖNNBACKENS KVINNOBOENDE I MALMÖ

Enligt Anna Hasselberg är inte en egen lägenhet något alternativ för en hemlös, missbrukande kvinna. Hon anser att det primära inte är en egen lägenhet utan olika typer av stegboenden. Enligt henne kan problemet lösas genom att visa större tolerans med återfall och att erbjuda små tre- eller fyrrumslägenheter där två respektive fyra kvinnor, under personalens uppsikt, kan dela lägenhet under en övergångsperiod. Det finns idag kvinnor som går över från härbärg till en träningslägenhet för snabbt. Dessa är inte riktigt mogna till "vårt liv" anser Anna Hasselberg.

6 ANALYS

6.1 Livsvillkor

De två hemlösa kvinnor vi intervjuat lever idag mycket skilda liv vad det gäller deras respektive boendesituationer, d v s kollektivboende resp. uteliggare. Dock kan man se tydliga likheter i hur de tidigare löst resp. löser sitt boende, nämligen genom att bo hemma hos olika män eller kunder (torskar). Maria har exempelvis aldrig behövt sova utomhus utan alltid sett till att skaffa sig tak över huvudet. "Jag har bott på härbärgen och lite här och där." (Maria, 46 år) Vad gäller Eva bor hon periodvis hemma hos olika kunder, vilket hon anser åtminstone är bättre än att sova i trappor.

De professionella vi talat med instämmer alla i att detta är ett sätt för hemlösa kvinnor att lösa sin boendesituation på.

"Kvinnor kan ju bo hos män lättare än män kan bo hos män, men de får betala ett pris för att göra det. Och det löser sig för en tid, och sen har man ingenstans att bo igen och så hittar man någon annan kontakt." (Annika Lund)

Ingegerd Nilsson på polisen ser just detta med hur kvinnorna löser sitt boende som anledningen till att de inte syns på gatorna i samma utsträckning som de hemlösa männen.

Kvinnornas redogörelser och professionellas uppfattning återspeglas i tidigare forskning där man pekar på att den kvinnliga hemlöshetens i stor utsträckning är "osynlig". Det faktum att kvinnorna går in i ett parförhållande för att få tak över huvudet ses som en av de viktigaste överlevnadsstrategierna. (Rosengren, 2000:262)

Kvinnorna blir till stor del beroende av män för att överleva ett liv som hemlös.

För många kvinnor innebär ett utlämnande åt mannen som har en lägenhet att hon slipper sova på gatan. (Beijer, 2000:223)

Men som Annika Lund påpekade får kvinnorna betala ett högt pris.

"När man lever som hemlös missbrukande kvinna så blir man utsatt för allt möjligt i den miljö man lever i, av män; misshandel, att få betala med sex och tjäna pengar på olika sätt åt den mannen hon bor hos" (Annika Lund)

Både Eva och Maria har varit och är utsatta för våld och övergrepp i stor utsträckning. Det har ofta handlat om våld från olika pojkvänner/sambos. "Jag har alltid haft en kille och det är alltid jag som hamnat i de dåliga situationerna." (Maria, 46 år)

Anna på kvinnoboendet instämmer i att kvinnorna lever ett utsatt liv och ofta sitter i destruktiva relationer som de har svårt att bryta. Dock anser Ingegerd Nilsson att även det motsatta kan förkomma, d v s att kvinnorna utnyttjar männen för att lösa sitt boende. Hon ger ett exempel på en ung kille med psykiska problem som råkat illa ut. "Det var en heroinist, en tjej, som slagit klorna i honom och han har blivit heroinist också. Och då utnyttjar ju hon honom och hans bostad." (Ingegerd Nilsson)

Vad gäller litteraturen förefaller de flesta forskare dock vara överens om att våld och misshandel är vanligt förekommande i de hemlösa kvinnornas liv.

Det är vanligt att hemlösa kvinnor är hänvisade till män som både utnyttjar och misshandlar dem. Den misshandel de hemlösa kvinnorna utsätts för ger allvarliga fysiska skador. Våldtäkt och att bli hotat till livet hör också till det vanliga. (Beijer, 2000:223)

Båda kvinnorna har sjukpension som inkomst, men med ett aktivt heroinmissbruk, som Eva har, räcker inte dessa pengar särskilt långt.

Att prostituera sig, sälja narkotika eller tigga är sätt att försörja sig på, dock vanligast bland hemlösa missbrukande kvinnor. (Rosengren, 2000:262)

Maria har, liksom Eva, tidigare prostituerat sig vilket hon inte gör längre. "En morgon när jag vaknade och tittade på de där pengarna tänkte jag; vad är detta värt? Ingenting. Så jag slutade, lade ner det." (Maria, 46 år)

Hemlösa kvinnor är ingen homogen grupp. Liksom andra kvinnor i samhället har de olika sysslor och hittar olika nischer som de kan fungera inom. Det finns också bland de hemlösa kvinnorna starka, självständiga individer som värnar om sin integritet, de som aldrig skulle låta någon försörja dem, de som aldrig skulle prostituera sig eller tigga. (Rosengren, 2000:262)

För att klara av att leva ett liv som hemlös och prostituerad fyller missbruket en viktig funktion.

“För att jag skall kunna överleva så måste jag ha droger i kroppen, för att kunna fixa ihop mina pengar. /.../ Jag går inte nere på gatan drogfri och tar en kund, det gör jag inte. Jag vill helst vara så avskärmad som möjligt så att jag inte känner igen kunderna.”
(Eva, 39 år)

Detta instämmer Annika Lund i som anser att missbruket är en del av kvinnornas överlevnadsstrategi. ”Om man är missbrukare och inte har någonstans att bo då blir missbruket bara värre för att kunna stå ut med ett liv som hemlös”(Annika Lund)

Även tidigare forskning talar om att droger är en viktig faktor som hjälper de hemlösa kvinnorna att orka leva vidare. Att bekämpa köld och hopplöshet utan att missbruka är mycket svårt, och drogerna dövar inte bara kylan utan även känslorna. (Rosengren, 2000:270)

För hemlösa kvinnor med barn kan alltså drogerna fylla två funktioner, både att klara av ett liv som uteliggare men också saknaden efter omhändertagna barn och den ångest det för med sig. “När de tog mina barn började jag knarka ännu mer, för att jag ville döva min smärta.” (Eva, 39 år)

En slående likhet mellan “våra” intervjuade kvinnor är det faktum att båda är mycket måna om sitt yttre. Det är viktigt för dem att hålla sig fräscha och se bra ut. Detta är ett konstaterande som vi funnit återkommande i tidigare forskning.

Hemlösa kvinnor klär sig i regel fräscht och modernt, även om ofta i begagnade kläder. De är väldigt noga med hygien och skickliga på att dölja sin hemlöshet. (Rosengren, 2000:263)

Detta med att vårda sitt yttre förefaller vara vanligt bland hemlösa kvinnor. De kvinnor Thörn (2000) intervjuat betonat att de inte vill bli sedda som hemlösa. De vill inte stämplas och känna sig utpekade. För att dölja sin situation är dessa kvinnor noga med sin hygien och sitt utseende. Att känna sig fräsch är viktigt för deras självkänsla och gör det möjligt för dem att känna sig som en i mängden. (Thörn, 2000:241)

Annika Lund har även hon erfarenheten av att hemlösa kvinnor fäster stor vikt vid utseendet. Kvinnorna betonar vikten av att inte se ut som en hemlös för att undvika omgivningens stämpling.

Detta är någonting som Eva beskriver mycket tydligt för oss under intervjun: "Det är mycket för att folk inte skall kunna säga; kolla det är en narkoman som kommer gående där. /---/ Jag vill inte att andra skall se att jag är bostadslös." (Eva, 39 år)

Goldberg (1993) anser att ett avgörande steg mot uppbyggandet av ett stabilt mönster av avvikande beteende är erfarenheten av att ertappas och offentligt stämplas som avvikare. Detta medför viktiga konsekvenser för individens möjligheter att delta i samhällslivet och för individens självbild. (Goldberg, 1993:132)

Detta innebär att det för de hemlösa kvinnorna är oerhört viktigt att vårda sitt yttre för att, i den mån de kan, undvika (ytterligare) stämpling.

Både Eva och Maria har barn som omhändertagits av sociala myndigheter.

Att ha sina barn omhändertagna innebär för många en kränkning av sin roll som mor, en stämpling från omgivningen, en bekräftelse på att man är betraktad som misslyckad och känslan av att se sig själv som misslyckad (Beijer, 2000:222)

Det innebär en stor traumatisk upplevelse att få sina barn omhändertagna och det finns olika strategier bland kvinnor att hantera detta på. Eva och Maria skiljer sig åt i hur de hantera detta trauma. Eva kämpar mot sociala myndigheter för rätten till sina barn, medan Maria förefaller ha accepterat ett liv utan dem.

Annika på Diakonicentralen instämmer i att det finns olika sätt varpå kvinnorna hanterat det faktum att deras barn tagits ifrån dem. Ett sätt är att acceptera att barnen har det bättre där de är och försöka att inte tänka på dem så mycket. "Det är så att de nästan inte orkar tänka på det för det mesta." (Annika Lund)

Dock menar Annika att ångesten över att inte kunna ta hand om sina barn gör det svårt för kvinnorna att leva. "När man har barn då komplicerar det ens liv så att det med missbruk och skam och skuld bli ännu mer..." (Annika Lund)

Detta framkommer i intervjun med Maria. "Alla de här misslyckandena, att bli mamma och bli ensam med sitt barn. Man har trott på den lilla lyckliga familjen och så blir man ensam mamma." (Maria 46 år)

Ingegerd Nilsson ser dock inget traumatiskt i att sociala myndigheter omhändertar barn. Hon ser grunden till problemet i att kvinnorna i det längsta döljer sitt missbruk, vilket skadar barnen, och saknar förståelse för dessa kvinnor som inte kan se att ett omhändertagande är för barnens bästa.

Den forskning vi gått igenom delar dock inte Ingegerds uppfattning om att kvinnorna bär hela ansvaret utan hävdar bl.a. att skammen över att inte ha fungerat som en bra förälder är någonting som hemlösa kvinnor behöver hjälp med att bearbeta. (Socialstyrelsen, 1999:105) Detta är någonting som sociala myndigheter idag är dåliga på. Ofta stirrar man sig blind på missbruket eller de psykiska problemen och bortser ifrån att det kan vara just trauma och obearbetad sorg som orsakar ökat missbruk eller ständiga återfall.

6.2 Bemötande

Vad det gäller kvinnornas upplevelse av hur de blir bemötta av myndigheter framkommer ett missnöje. Kvinnorna har ofta svårt att få gehör för sina önskemål och upplever en viss misstro från socialförvaltningen. "Jag tycker att socialen har nonchat mig totalt/.../ Det verkar som att de vill förskjuta allting. Jag vill ha hem mina barn men där hjälper de mig inte." (Eva, 39 år)

Dessutom lovar socialförvaltningen i många fall mer än de kan hålla, vilket innebär att kvinnornas förtroende för sociala myndigheter minskar.

Det förefaller vara vanligt förekommande att hemlösa kvinnor måste lägga ner mycket tid på att förhandla med myndigheter för att få hjälp. Dessutom tas kvinnorna själva och deras situation ofta inte på allvar av myndigheterna. (Svärd, 1998:169)

Denna uppfattning delas av Annika på Diakonicentralen som upplever att hemlösa kvinnor ofta bemöts med en fördömande attityd, både från myndighetspersoner och allmänheten.

”Vissa håller sig borta (från socialförvaltningen) för de tycker att de får ingen hjälp ändå, de vill inte dit och förnedra sig med att söka socialbidrag, och så kan man fixa det själv. En annan period har de kontakt igen.” (Annika Lund)

Anna Hasselberg anser att omgivningen (både myndigheter och allmänheten) ser mer ner på en hemlös kvinna än på en hemlös man. ”Kvinnans misslyckande är mer totalt, hon har misslyckats med allt, med sig själv, förlorat sin kvinnlighet och sin familj och har misslyckats som mamma, med ”det heliga moderskapet.” (Anna Hasselberg)

Denna uppfattning om myndigheters attityd till hemlösa kvinnor är dock den motsatta mot vad Kjell Håkansson på socialförvaltningen anser. ”Jag tycker att idag har man så mycket fokus på kvinnor och kvinnors utsatthet i samhället.” (Kjell Håkansson) Han hävdar att man ofta gör mer för kvinnorna. ”Har man dessutom ansvaret för ett barn satsar man extra mycket på det.” (Kjell Håkansson)

Han får medhåll av Ingegerd Nilsson som anser att det görs mer för hemlösa kvinnor nu än tidigare och att de eventuella särbehandlingar som sker alltid är till kvinnornas fördel.

Eva däremot hävdar att hon upplever att hemlösa män lättare får hjälp än hemlösa kvinnor, vilket är den raka motsatsen till vad Ingegerd säger.

Det polisen och socialförvaltningen hävdar stämmer väl överens med den SOU-rapport (2000) vi studerat som kommit fram till att hemlösa kvinnor i många kommuner idag är en prioriterad grupp på grund av det utsatta liv de lever, och att de därför ofta hamnar före männen i kön till boendialternativ och dylikt. (SOU, 2000:140)

Åsikterna går alltså isär vad det gäller det bemötande kvinnorna får. Detta gäller både mellan hemlösa kvinnor och vissa professionella samt mellan olika forskningsrapporter som ger olika bilder av ”verkligheten”.

Anna på kvinnoboendet ställer sig frågande till hur kvinnor kan ”tillåta sig” hamna i hemlöshet.

”Oavsett vad jag skulle göra, även om jag behövde prostituera mig, så hyran skulle jag betala. För att ett liv utan mitt hem... , mitt hem är så otroligt viktigt för mig. Men jag tror att kvinnorna har tappat den känslan, jag tror att man inte kan förstå det heller, mycket handlar om droger, mycket handlar om relationer” (Anna Hasselberg)

Även Kjell Håkansson upplever det som mycket förvånande att vissa människor inte verkar bryr sig utan låter det ske.

“Bostaden är ändå det viktigaste människan har och har man inte tak över huvudet kan man inte reda i särskilt mycket annat heller. Låter man även hemmet flyga all världens kos så undrar jag hur man fungerar.” (Kjell Håkansson)

Den avsaknad av förståelse som Anna och Kjell visar angående hemlösheten bekräftar vad Thörn (2000) hävdar, nämligen att “normala människor” inte kan föreställa sig ett liv utan ett hem, och att det är vanligt att man ser hemlöshet som ett resultat av kvinnornas eget val. (Thörn, 2000:240)

Detta kan kopplas till beskrivningen av de frivilligt och ofrivilligt hemlösa tidigare i uppsatsen. Denna klassindelning av hemlösa gör skillnad på de personer som betraktas som legitimt hemlösa dvs offer för händelser de inte kan råda över, och på hemlösa som anses själva bära skulden för sin hemlöshet. Till den sista gruppen, de frivilligt hemlösa, hör exempelvis missbrukare och prostituerade. (Svärd, 1998:158) Dessa kvinnor har ofta svårare att få hjälp än de som ofrivilligt hemlösa, och möts oftare av denna avsaknad av förståelse som Anna och Kjell visar i och med att de själva anses ha orsakat sina problem.

6.3 Hjälpsatser

Vad det gäller den hjälp hemlösa kvinnor erhåller stämmer den ofta dåligt överens med vad kvinnorna själva önskar och klarar av. Både Eva och Maria drömmer om en egen lägenhet. “Jag vill ha tillbaka det livet jag hade innan, förutom missbruket. /---/ Jag vill ha mitt eget, och mina barn tillbaka. Det är min önskan. Jag begär inte mycket mer.” (Eva 39 år)

Detta är en önskan de delar med de kvinnor som förekommer i tidigare forskning. De flesta hemlösa kvinnor anser att egen lägenhet är det viktigaste för dem. (Rosengren, 2000.270)

Dock anser ingen av de professionella vi intervjuat att egen lägenhet är någon bra lösning för dessa kvinnor. Anna på kvinnoboendet säger bl.a. att utslussningen från härbärgen måste ske långsamt. ”De är inte mogna till vårt liv.” (Anna Hasselberg)

Den hjälp Eva och Maria fått är i huvudsak vistelser på olika behandlingshem, ofta i form av LVM. Detta har dock inte hjälpt dem i deras situation utan enbart inneburit upprepade misslyckanden. “När jag är likgiltig och omotiverad vill de tvinga in mig på behandling, men när jag är motiverad och vill ha hjälp vänder dom mig ryggen.” (Eva, 39 år)

På Diakonicentralen anser man att den hjälp kommunen har att erbjuda kvinnorna inte fungerar. ”De får en lägenhet, får återfall och vräks och är åter tillbaka i utgångsläget.” (Annika Lund) All hjälp som sociala myndigheter har att erbjuda kräver drogfrihet, men även de flesta samsättningsinsatser ställer samma krav på drogfrihet, konstateras det inom forskningen. (Socialstyrelsen, 1999:116)

Annika Lund pekar på alternativa lösningar till dagens tveksamma hjälpinsatser.

”Man skulle kunna göra så som vi såg när vi var på ett studiebesök i Danmark. Där bodde missbrukare i en stugby och de kunde fortsätta missbruka, men deras livskvalitet förbättrades. Vissa kunde flytta därifrån efter ett tag, andra missbrukade mindre än de gjort innan, men sådana försök har man inte i Sverige./.../”Man skulle ha lite alternativa lösningar och inte bara tänka att nu ska du vara helt drogfri annars kan du inte bo här, för man ser inte att man kan få förbättring av människornas liv på andra områden och därmed missbruka mindre”/.../”Man ställer upp regler som gör att människor misslyckas hela tiden.” (Annika Lund)

Kjell Håkansson bekräftar att det idag föreligger ett krav på drogfrihet. “Man får normalt sett inte en lägenhet om man är inne i ett aktivt missbruk. Det är bara att möjliggöra en fortsatt taskig situation./.../ Men att man ställer krav, det måste man göra.” (Kjell Håkansson)

För att kunna kontrollera klienternas drogfrihet använder man sig bl.a. av droganalyser och hembesök. Kjell ser kraven som en nödvändighet men de kan också innebära ett för stort ingrepp i individens integritet.

Att ha någonstans att bo kan innebära en viss trygghet för hemlösa kvinnor. Men det kan också innebära att den krav- och kontrollstyrda vardag som dessa hemlösa kvinnor lever under leder till att kvinnorna upplever sig själva och sin situation som ”slav under soss” vilket Rosengren (2000) påpekar. Gentemot de professionellas krav är de hemlösa kvinnorna alltid i underläge. En del väljer som en överlevnadsstrategi att underkasta sig, andra att provocera, men oavsett vilket de väljer förblir de i sämre position gentemot de professionella. (Rosengren, 2000:273)

“Våra” två kvinnor representerar båda dessa överlevnadsstrategier. Maria den som underkastar sig och Eva den provocerande. Dock är de båda i underläge gentemot sociala myndigheter och totalt beroende av dessa för att få någon hjälp då det idag inte finns något alternativ till socialförvaltningen. Detta bekräftar Anna på kvinnoboendet.

”Kvinnocentrum drivs av kommunen, Kvinnojouren, en ideell organisation, ja alla har platser som kommunen abonnerar och som förmedlas av socialtjänsten. Så de kvinnor som inte har kontakt med socialtjänsten är hänvisade till goda vänner eller olika män.”
(Anna Hasselberg)

7 SAMMANFATTNING OCH SLUTDISKUSSION

Vi ville belysa hemlösa kvinnors livsvillkor ur två perspektiv. Oavsett vilket perspektiv vi väljer träder en skrämmande bild fram av under vilka förhållande en del av invånarna i ett välfärdssamhälle lever, även om de är relativt få till antal.

Hemlösa kvinnor är individer men som delar vissa erfarenheter och kunskaper, bland annat i överlevnadsstrategier och misstro till socialtjänsten.

De hemlösa kvinnorna lever ett extremt utsatt liv och löser sina boendeproblem på det bästa sätt de kan. De bor tillfälligt hos olika män som har egen bostad, på härbärgen eller olika institutioner och periodvis har de ingenstans att bo alls. Den miljö de lever i är en farlig sådan där kvinnorna utsätts för våld och misshandel, samtidigt som de är mål för fördömande attityder och stigmatisering från samhället i övrigt. De har förlorat sina hem och sina ägodelar, inte bara materiella utan även de som har affektvärde. Saker som kanske var en sista koppling till deras liv före hemlösheten. De har ingenting kvar från sina tidigare liv förutom skulder och belastning, vilket omöjliggör för dem att få ett hyreskontrakt. Deras barn har blivit omhändertagna av sociala myndigheter, samma myndigheter som visar oförmåga att hjälpa kvinnorna att komma ur hemlösheten.

Det är inte svårt att föreställa sig hur en sådan situation kan utlösa en traumatisk kris och påverka kvinnornas psykiska hälsa negativt. Det förefaller rimligt att anta att det kvinnorna framför allt behöver hjälp med är eget boende, detta oavsett om de missbrukar eller har psykiska problem. Så är dock inte verkligheten. Från myndigheters sida fokuserar man på att främst behandla missbruket eller de psykiska problemen. De boendeformer som myndigheter har att erbjuda ställer krav på drogfrihet, ty man anser att först då har kvinnan förtjänat ett tak över huvudet. Genom denna inställning kan myndigheter avsäga sig ansvaret och istället lägga det på individen genom att konstatera att hon gjort sitt eget val genom att inte avstå från drogerna.

Den hemlösa kvinnans situation är dock mer komplicerad än så. Hon förväntas ta avstånd från, inte bara drogerna, utan även de personer hon haft förhållande med under tiden hon missbru-

kat och som varit hennes enda kontaktnät. Detta för kvinnans bästa påstår man, utan att ta hänsyn till vad hon själv vill. När kvinnan misslyckas förklaras det av sociala myndigheter med att hon inte var mogen till ett ”vanligt liv” och att hon inte klarar av ett eget boende.

De krav sociala myndigheter ställer på kvinnorna är dock orimliga med tanke på hur dessa kvinnor levt under sin tid som hemlösa. Att gå från ett liv där man dagligen säljer sin kropp, sover i trappor och har missbruket som en nödvändig överlevnadsstrategi till att leva som en exemplarisk Svensson är en lång process. Denna process är för kvinnan en mycket svår och problemfylld tid och det är av största vikt att socialtjänsten har förståelse för detta och behåller tron på kvinnan trots eventuella återfall. Hur kan en hemlös, missbrukande kvinna behålla tron på sin förmåga att klara av ett eget boende om ingen av de som har i uppgift att hjälpa henne gör det?

Sociala myndigheter visar brist på tolerans vad det gäller återfall och saknar insikt i vad det nya drogfria livet kan innebära för dessa kvinnor. De byter till ett liv i ensamhet, med låg status utan sysselsättning och i fortsatt ekonomiskt beroende. De måste bearbeta ångest och skuld-känslor över sitt misslyckande i mammarollen samtidigt som de, av sociala myndigheter, förväntas bli så pass starka att de kan motstå droger.

Kvinnorna är alltid i underläge gentemot de professionella i sin kamp om egen lägenhet och byter sitt beroende av män till ett beroende av sociala myndigheter. Vilken hjälp kvinnan får avgörs till största delen av den enskilda socialsekreteraren. Detta lämnar utrymme för godtycklighet i bedömningen av lämpliga hjälpinsatser och vem som får ta del av dessa. Bedömningen styrs i stor utsträckning av socialsekreterarens egna värderingar och tolerans till olika livsstilar. Den styrs även av hur socialsekreteraren ser på orsaken till kvinnans hemlöshet, dvs om man lägger skulden på individen eller på samhälleliga orsaker.

Vi har under arbetets gång ifrågasatt de hemlösa kvinnornas väg till egen lägenhet. Är det rimligt att man ställer så höga krav för att kvalificera sig till egen bostad? Det är inte många hemlösa kvinnor som klarar av att leva upp till myndigheternas krav utan är ofta dömda att misslyckas. Dessa krav och den ständiga kontrollen på vägen till eget boende upplevs dessutom

som mycket kränkande. Är det rimligt att rikta dessa krav, som inte ställs på några andra grupper i samhället, till dem som redan lever ett mycket utsatt liv.

Vårt samhälle gör inte tillräckligt för att hjälpa de hemlösa kvinnorna att komma ur sin hemlöshet. Detta beror delvis på knappa resurser, men även på hur de resurser som finns används. Så länge samhället visar en ovilja att se till de hemlösa kvinnornas totala problembild, och istället stirrar sig blind på missbruk eller psykiska problem, kan man inte komma till rätta med problemet hemlöshet. Samhällets låga tolerans mot udda människor och avvikelse samt omgivningens stämpling och ovilja att ge de hemlös en chans bidrar också till svårigheter med att utrota hemlösheten.

Vad beror oviljan att utrota hemlösheten på undrar Rosengren (2000) och fortsätter med att detta kan bero på att hemlöshet har en funktion att fylla i dagens samhälle genom att;
”... skapa en motpol som vi andra kan jämföra oss med och därmed förbli nöjda med vårt lott.” (Rosengren, 2000:281)

8 KÄLLFÖRTECKNING

LITTERATUR

Beijer, Ulla (2000) "På männens villkor" i Runquist, W., Swärd, H., red *Hemlöshet*. Stockholm: Carlsson Bokförlag

Christophs, Iria (1997) *Utan hem – långt hemifrån* Stockholm: Forsknings- och Utvecklingsenheten

Goldberg, Ted (1993) *Narkotikan avmystifierad. Ett socialt perspektiv*. Stockholm: Carlsson Bokförlag

Halvorsen, Knut (1992) *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur

Järvinen, Margaretha (1992) "Hemlöshetsforskning i Norden" i Järvinen, M., Tigerstedt, C., red *Hemlöshet i Norden*. Helsingfors: NAD (Nordiska nämnden för alkohol- och drog-forskning)

Rosengren, Annette (2000) "Istället för bostad" i Runquist, W., Swärd, H., red *Hemlöshet*. Stockholm: Carlsson Bokförlag

Roxström, Carina (1997) "Hemlösa kvinnor behöver ett särskilt bemötande". *Socionomen* 1997:4, 9-12

Socialstyrelsen (1999) *Hemlösa i Sverige 1999*. Stockholm: Socialstyrelsen

Swärd, Hans (1998) *Hemlöshet. Fattighedsbevis eller välfärdsdilemma?* Lund: Studentlitteratur

Statens offentliga utredningar (2000:14) *Adressat okänd. Om hemlöshetens bakgrund, orsaker och dynamik*. Stockholm: Nordstedt

Thörn, Catharina (2000) "Utan hem – utanför samhället" i Runquist, W., Swärd, H., red *Hemlöshet*. Stockholm: Carlsson Bokförlag

INTERVJUER

Hasselberg Anna, (platschef på Rönnbackens kvinnoboende i Malmö). Bandinspelad intervju den 24 april 2002.

Håkansson Kjell, (Vuxensektion i Lund). Bandinspelad intervju den 8 april 2002.

Lund Annika, (på Diakonicentralen i Lund). Bandinspelad intervju den 9 april 2002.

Nilsson Ingegerd, (på Närpolisen, centrum i Lund). Bandinspelad intervju den 16 april 2002.

BILAGA 1

INTERVJUGUIDE MED PROFESSIONELLA

- Vad vet du om problemet kvinnlig hemlöshet (antal, orsaker, vilka är de)?
- Hur kommer du i kontakt med hemlösa kvinnor?
- Hur organiserar dessa kvinnor sin vardag?
- Vilka livsvillkor lever kvinnorna under (missbruk, psykiska problem, moderskap, våld)?
- Hur bemöts hemlösa kvinnor av myndigheter och allmänheten?
- Vad gör man för att hjälpa dessa kvinnor att komma ur hemlösheten?

BILAGA 2

INTERVJUGUIDE, HEMLÖSA KVINNOR

- Var bor du för tillfället?
- Hur länge har du varit hemlös? Hur blev du hemlös?
- Hur ser din familjesituation ut?
- Hur ser ditt sociala nätverk ut?
- Hur ser din vardag ut? Vad gör du på dagen respektive natten?
- Hur försörjer du dig?
- Hur farligt är det att leva ett liv som hemlös kvinna?
- Hur upplever du bemötandet från myndigheter och allmänheten?
- Vilken hjälp har du fått?
- Vilken hjälp saknar du/skulle du vilja ha och på vilka villkor?